Werkdocument DOELENDOCUMENT

Behorend bij het Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026
Agenda voor het Waddengebied 2050

Versie 30 november 2021

Disclaimer

Dit doelendocument moet worden gezien als een noodzakelijke brug tussen de Agenda voor het Waddengebied 2050 en de eerste versie van het uitvoeringsprogramma 2021-2026 dat daaruit voortvloeit. Aan het doelendocument is, in detail, terdege aandacht besteed omdat het regieteam het eens moest zijn over de doelformuleringen en de daaruit voortvloeiende schuurpunten, alvorens de UP initiatieven en de vervolgdialoog op papier te kunnen zetten. Het doelendocument ligt niet ter besluitvorming voor (want volgt uit de reeds goedgekeurde Agenda).

De omzetting van de doelen in concrete initiatieven voor de planperiode treft u aan in het UP 2021-2026. Voor alle individuele partijen zijn de consequenties daarvan op dit moment nog maar beperkt in beeld. Dit doelendocument beschrijft derhalve de ambitie die de partijen wensen te bereiken, maar nog niet de manier waarop. Dat zal gedurende de planperiode van het UP verder vorm krijgen. We benadrukken daarom dat de betrokken partijen op dit moment niet aanspreekbaar zijn op hun - eventueel ook financiële - inzet om de doelen daadwerkelijk te bereiken.

Inhoudsopgave

Inleiding 3

1 De doelen van het deelprogramma natuur van wereldklasse 4

2 De doelen van het deelprogramma landschap en cultureel erfgoed 9

3 De doelen van het deelprogramma bereikbaarheid 11

4 De doelen van het deelprogramma klimaatverandering 13

5 De doelen van het deelprogramma energietransitie 18

6 De doelen van het deelprogramma leefbaar waddengebied 20

7 De doelen van deelprogramma recreatie en toerisme 26

8 De doelen van het deelprogramma havens 30

9 De doelen van het deelprogramma landbouw 33

10 De doelen van het deelprogramma visserij 38

11 De doelen van het deelprogramma overige activiteiten 40

12 Schematische overzichten doelen deelprogramma's 42

Inleiding

In 2021 heeft het regieteam voor de Agenda voor het Waddengebied 2050 een Uitvoeringsprogramma uitgewerkt voor de periode 2021-2026. Daarvoor was het nodig concrete doelen te formuleren. De betrokken partijen hebben dat in nauwe samenspraak gedaan. Het resultaat is een pakket doelen dat recht doet aan de gekozen Agendakoers en waarmee de partijen samen de slag naar uitvoering kunnen maken.

Het resultaat van dit intensieve proces is het Doelendocument dat nu voor u ligt. Voor de elf deelprogramma's van het Uitvoeringsprogramma zijn zogenoemde Verander (ER)-doelen geformuleerd. Ieder veranderdoel hebben we* vervolgens uitgewerkt in subdoelen (SMART doelen) waar we ons in de komende planperiode van het Uitvoeringsprogramma op richten.

Het is een bewuste keuze de doelen niet in het Uitvoeringsprogramma op te nemen, maar in een apart bijlage-document. De doelen vloeien namelijk rechtstreeks voort uit de geaccordeerde Agenda voor het Waddengebied 2050; we gaan ze daarom niet opnieuw ter besluitvorming voorleggen. Bovendien blijft het Uitvoeringsprogramma daardoor beperkt in omvang en gericht op wat we de komende jaren gaan doen.

Het is goed te vermelden dat de partijen die in februari 2021 nog niet mee konden gaan in de ondertekening van de Agenda voor het Waddengebied 2050 - de landbouworganisaties en de Waddenvereniging - zich in het regieteam hebben ingespannen voor de totstandkoming van dit doelendocument.

*Waar in dit document 'we' staat, gaat het om de partijen in het regieteam Uitvoeringsprogramma. Deze partijen hebben naast dit Doelendocument ook het Uitvoeringsprogramma opgesteld, in opdracht van het BO Waddengebied.

1 De doelen van het deelprogramma Natuur van Wereldklasse

De Agenda voor het Waddengebied 2050 richt zich onder andere op 'een duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en het behoud van het unieke open landschap'. We willen een rijke dynamische Waddenzee ontwikkelen waarin het voedselweb zich kan herstellen en het Waddengebied weer de belangrijke functie in de flyway en swimway voor vogel- en vispopulaties kan vervullen. Dit versterkt ook de draagkracht van het gebied voor duurzaam gebruik en recreatie en maakt de aantrekkingskracht nog groter. We richten ons op zes 'veranderdoelen':

1. De natuurlijke dynamiek vergroten
2. De omstandigheden voor biobouwers en andere onderwaterhabitats verbeteren
3. De ecologische samenhang in het Waddengebied verbeteren
4. Slimmer omgaan met sediment en de impact van andere menselijke ingrepen in het systeem verminderen
5. De kennis over het Waddenecosysteem vergroten
6. De internationale samenwerking versterken

ER-doel 1: De natuurlijke dynamiek vergroten

Het waddenecosysteem heeft door tal van oorzaken zijn natuurlijke veerkracht verloren. Door bedijkingen en het afkoppelen van estuaria zijn er nog maar weinig natuurlijke overgangen tussen land en water en tussen zoet en zout en is er op verschillende plaatsen onvoldoende wisselwerking tussen kust, zee en eilanden. We richten ons met dit doel op wadden-gerelateerde levensgemeenschappen die door gebrek aan dynamiek achteruit zijn gegaan, zoals trekvissen, kwelgemeen-schappen en pioniervegetaties.

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- We ontwikkelen een veerkrachtige kustverdedigingszone in samenhang met andere functies, waaronder natuur. Vanaf 2023 is een integrale benadering van de kustzone bij alle dijkversterkingsprojecten het uitgangspunt en daarbij benutten we ook kansen voor de natuur. We onderzoeken innovatieve dijkconcepten (zoals een brede groene dijk, het ophogen van gronden en het benutten of versterken van het voorland voor de waterveiligheid) waar dit kansen biedt voor natuur en andere functies en niet ten koste gaat van het verdienvermogen van andere grondeigenaren.
- We maken 'rijke dijken' en vergroten de biodiversiteit op de bestaande 'harde structuren' van dijken en dammen door het substraat te verbeteren. Vanaf 2022 passen we harde structuren alleen nog maar toe waar dat nodig is voor de waterveiligheid en dan (in nauw overleg met grondeigenaren) zo natuurvriendelijk mogelijk, zodat deze 'rijke dijken' hoogwatervluchtplaatsen voor vogels bieden en schuilmogelijkheden voor planten en dieren (ook onder water) .
- We verbeteren de zoetwaterdynamiek en creëren waar mogelijk zoet-zoutovergangen:
    - In 2026 ligt er een gedragen brede zoetwaterstrategie voor zoetwaterbeschikbaarheid die de belangen van klimaatadaptatie, landbouw, natuur en industrie evenwichtig verbindt.

- In 2026 is in overleg met de direct belanghebbenden verkend wat de mogelijkheden zijn voor vispassages op de plaatsen waar zoet water afwatert op de Waddenzee. Overheden, boeren en natuurorganisaties lossen deze situaties waar nodig op.
- De hierboven genoemde verkenningen geven ook inzicht in de mogelijkheden om kwetsbare leefgemeenschappen mee te laten profiteren, bijvoorbeeld door de aanleg van broedeilanden, zones met kwelvegetaties of paaiplaatsen. Dit onderzoek vindt plaats in nauw overleg met de grondeigenaren en met de te ontwikkelen brede zoetwaterstrategie als uitgangspunt.
- Het is onze bedoeling dat de zoet-zoutovergang Eemszijlen/Grote Polder er de komende jaren kan komen. In de planperiode brengt een gebiedsproces de kansen rond het Amstelmeer in beeld, in nauw overleg tussen alle betrokkenen. Daarnaast willen we een zouttong bij het Lauwersmeer in het kader van de PAGW onderzoeken, ook weer in overleg met alle betrokkene, en de kansen bij de Westerwoldse Aa worden in beeld gebracht, volgend op eerdere studies met betrokken partijen. Bij al deze onderzoeken houden we rekening met de waterbeschikbaarheid en de benodigde afvoer van water. Knelpunten met visintrek in het achterland worden opgelost.

- We maken ruimte voor natuurlijke dynamiek op de eilanden, onder meer voor het versterken van sedimentatie, met als doel herstel en ontwikkeling van kwetsbare vegetatiegemeenschappen (natte duinvalleien, kwelders en pionierzones). Hiervoor onderzoeken we als eerste hoe we op de eilandstaarten situaties zonder een belangrijke waterkerende functie kunnen benutten, zodat de zee meer ruimte krijgt.
- We behouden het meegroeiend vermogen van wadplaten en kwelders en vergroten het zo nodig.
- In de planperiode wordt gewerkt aan plannen om de kustzone mee te laten groeien met de zeespiegelstijging waar dat haalbaar is langs de Waddenkust, samen met de waterschappen, Rijkswaterstaat en de grondeigenaren, Dat levert onder meer herstel en ontwikkeling van kweldervegetaties op. Het programma ED2050 laat zien dat oplossingen zowel binnen- als buitendijks kunnen liggen. De inzichten die deze activiteiten opleveren (zoals verwachtingen voor de zeespiegelstijging en de omgang daarmee) worden meegenomen bij het ontwikkelen van de genoemde brede zoetwaterstrategie.

ER-doel 2: De omstandigheden voor biobouwers en andere onderwaterhabitats verbeteren

In de Waddenzee zijn minder biobouwers aanwezig dan vroeger. Grootschalige zeegrasvelden zijn nagenoeg verdwenen en moeilijk terug te brengen. Met droogvallende mosselbanken gaat het beter en ook sublitorale mosselbanken lijken zich te herstellen. Maatregelen die het ecosysteem rust, tijd en ruimte geven, lijken effectief. Hier gaat het om herstel en ontwikkeling van zeegemeenschappen die door bodemberoering zijn aangetast, zoals schelpdiergemeenschappen in en op de bodem (kokkel- en spisulabanken, mossel- en oesterbanken) en zeegras.

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- We creëren rust op de bodem voor herstel van onderwaternatuur, in combinatie met afspraken met de visserij over een duurzaam perspectief voor de visserij:
  In de planperiode (tussen nu en 2026) realiseren we een verdere afbouw van bodemberoering in de Waddenzee door middel van een 2e uitkoopregeling Waddenfonds voor GK-vergunningen volgens eenzelfde systematiek als in de 1e tranche. Gestreefd wordt de toepassing van de uitkoopregeling gedurende de planperiode te herhalen om zo een zo groot mogelijke reductie van de bodemberoering te kunnen bewerkstelligen.
- In de planperiode (tussen nu en 2026) realiseren we een afbouw van 65% bodemzaadvisserij in de Waddenzee, conform het convenant mosseltransitie en natuurherstel.

- In 2030 is er geen sprake meer van bodemberoerende mosselzaadvisserij, conform het convenant mosseltransitie en natuurherstel.
- We brengen biobouwers terug in de Waddenzee en onderzoeken ook onder welke omstandigheden verdwenen biobouwers spontaan terugkeren. Als biobouwers zich onvoldoende hersteld hebben nadat we de bodem 10-15 jaar met rust hebben gelaten, zetten we actief beheer in om biobouwers te herstellen. Tussen 2022 en 2026 vinden op enkele geschikte locaties pilots plaats met herstel van biobouwers en herintroductie van hard substraat om de biodiversiteit op de bodem te herstellen.
    - We verbeteren de omstandigheden voor biobouwers en andere onderwaterhabitats ook door de inzet op rijke dijken (zie ER-doel 1).

ER-doel 3: De ecologische samenhang in het Waddengebied verbeteren

Broedvogels hebben het moeilijk, veel populaties zijn gekrompen of bijna verdwenen door afname van het broedsucces. Sommige trekvogelsoorten laten een positieve trend zien, maar de meeste hebben een negatieve trend. De biomassa van vis in de Waddenzee is sinds de jaren zeventig met 90% afgenomen door verschillende oorzaken, zoals het ontbreken van geschikte paaiplaatsen, bijvangst, temperatuurstijging en het ontbreken van onderwaterstructuren. Met dit ER-doel willen we de leefgebieden voor vogels en vissen in het Waddengebied optimaliseren en zo bijdragen aan de flyway- en swimwayfunctie van de Waddenzee.

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- We richten binnendijks en buitendijks broedgebieden, hoogwatervluchtplaatsen en foerageergebieden in voor weide- en wadvogels (waar dat in overleg met de grondeigenaren kan), met maatwerk voor recreatieve beleving maar vooral ook rust voor vogels. In 2026 wordt volop gewerkt aan een Waddenzee-breed netwerk van binnen- en buitendijkse broedlocaties en hoogwatervluchtplaatsen, met een focus op locaties die vanwege verzilting voor andere functies minder aantrekkelijk zijn. Met goede zonering en gastheerschap waarborgen we de noodzakelijke rust. We inventariseren de kansen in samenhang met de te ontwikkelen brede zoetwaterstrategie (zie ER-doel 1) en verkennen de manier waarop boeren kunnen helpen via Agrarisch Natuurbeheer.
- We herstellen paai- en opgroeiplaatsen voor (trek)vissen, zowel buitendijks als binnendijks, en maken vispassages en binnendijkse stroomgebieden geschikter voor vissen (zie ook ER doel 1). In 2027 voldoen alle stroomgebieden in het achterland van de Waddenzee aan de KRW-doelstellingen.
- In de planperiode gaan we in gesprek over de ontwikkeling van zilte natuurgebieden voor vogels, vissen, insecten en vegetaties op plaatsen waar zoiets kan. Deze ontwikkeling combineren we bij voorkeur met de teelt van zouttolerantere of zelfs zoutminnende gewassen of rassen en proefgebieden voor zilte teelt en viskweek. Hiervoor ondernemen we de volgende acties bij de ontwikkeling van de zoetwaterstrategie:
    - In de planperiode bekijken we als onderdeel van de integrale benadering van de kustzone waar we in natuurgebieden brakke habitats kunnen herstellen.
    - Waar zoute kwel de landbouw bedreigt, zoeken we samen met boeren naar mogelijkheden om winst voor zowel de natuur als de landbouw te bereiken.

ER-doel 4: Slimmer omgaan met sediment en de impact andere menselijke ingrepen in het systeem verminderen

De bodem van de Waddenzee en de water- en sedimentstromingen zijn van nature voortdurend in beweging, maar worden ook beïnvloed door menselijke ingrepen uit het verleden, huidige activiteiten en de gevolgen van klimaatverandering.

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- We willen minder baggeren en de gevolgen van baggeren en verspreiden verminderen, zonder dat dit ten koste gaat van de bereikbaarheid van de havens. Nieuwe concessies worden hierop afgestemd. Daarmee bereiken we dit:
  - In 2026 is een deel van de habitats die door baggerbezwaar worden aangetast hersteld.
  - Het baggervolume dat in de Waddenzee wordt verspreid, is in 2026 afgenomen. In welke mate het baggervolume vermindert, bepalen we op basis van een gezamenlijke analyse van de impact op de natuur en de bereikbaarheid. De resultaten krijgen een plaats in het Nationaal Waterprogramma 2028-2034.
- We verkennen welke effecten zandsuppleties buiten de Waddenzee hebben op de morfologie en ecologie in de Waddenzee en hoe we daar slimmer mee kunnen omgaan (zie ook de doelen van deelprogramma Klimaatverandering).
- We verminderen de bedreigingen door menselijke activiteiten, zoals de introductie van exoten (We sluiten aan bij het MAPAS-plan) en verontreinigingen met olie, plastic, licht en geluid:
  - In 2026 is er een plan om de introductie van nieuwe soorten in Nederland die een risico vormen voor de Waddenzee zoveel mogelijk te voorkomen.
  - In 2026 is de verspreiding van plastic vanuit het Waddengebied naar de Waddenzee teruggedrongen.
  - In 2026 zijn donkerte en rust in het Waddengebied aantoonbaar toegenomen.
  - In 2026 beschikken alle militaire oefengebieden over een geldende Natuurwetvergunning.
  - In 2025 zijn er afspraken over vliegroutes en vlieghoogtes, gebaseerd op de hoofddoelstelling van de Agenda.
  - In 2025 is er wetgeving (o.b.v. EU richtlijn) om vogelverstoring en geluidshinder door sportvliegerij en het gebruik van drones te beperken, in afstemming met Duitsland en Denemarken.
  - Uiterlijk in 2026 is er een plan van aanpak voor een transitie in de watertaxisector (mogelijk door toevoeging aan het programma Green Shipping).

ER-doel 5: De kennis over het Waddenecosysteem vergroten

In een dynamisch systeem als de Wadden speelt kennis een belangrijke rol. Er is al veel kennis beschikbaar, onder meer via lange meetreeksen, en kennisinstituten werken voortdurend aan nieuwe kennis. Maar is er ook nog veel te winnen: het borgen van langlopende programma's, het bundelen van beschikbare kennis en gezamenlijke regie.

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- We ontwikkelen en borgen langlopende strategische onderzoeksprogramma's, onder meer over toppredatoren in het sublitoraal, interacties in het voedselweb en het effect van plastics op de Waddenzee. Ook vergaren we kennis over het cumulatieve effect van alle menselijke activiteiten op de Waddennatuur en de manier waarop we de effecten en de baten van medegebruik tegen elkaar kunnen afwegen.
    - In 2026 werkt een consortium van kennis- en onderwijsinstellingen aan een educatieprogramma over het weer rijk en gezond maken van het Waddenecosysteem.
    - In 2026 is gedegen onderzoek naar de cumulatieve effecten beschikbaar dat als toetsingskader dient voor vergunningsverlening.
- Vanaf 2026 vindt gebiedsdekkende basismonitoring plaats die inzicht geeft in de ecologische staat van de Waddenzee en de trends daarin. We koppelen monitoring voor vergunningen aan de basismonitoring.

ER-doel 6: De internationale samenwerking versterken

Via de trilaterale samenwerking met Duitsland en Denemarken en de samenwerking in het Nederlands-Duitse Eems-estuarium bestaat er al een langjarige intensieve samenwerking met Duitsland en Denemarken. Het Quality Status Report brengt trilateraal de staat van de Waddenzeenatuur in beeld. Ook regionale overheden en stakeholders werken meer en meer samen in het Waddengebied. Tegelijk vraagt de functie van de Waddenzee binnen de internationale flyway en swimway een verdere intensivering van de samenwerking.

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- Het programma voor het verbeteren van het Eems Dollard Estuarium wordt in de planperiode voortgezet
- We consolideren en versterken de internationale samenwerking langs de flyways en swimways, in de Trilateral Waddensea Coöperation en de Duits-Nederlandse samenwerking in het Eems-Dollardgebied. Dit is onze inzet:
    - In 2050 beheren en beschermen Denemarken, Duitsland en Nederland de Waddenzee als één gezamenlijk natuurgebied van internationale betekenis.
    - In 2024 is een organisatie voor Werelderfgoed Waddenzee actief die de belangen behartigt op het gebied van flyway, swimway en het open landschap
    - Via het Waddenseaforum en de Partnership-hub zijn regionale overheden en stakeholders in de drie landen goed verbonden en vindt intensieve kennisuitwisseling plaats.
    - In 2025 werken Denemarken, Duitsland en Nederland gezamenlijk aan behoud en versterking van het werelderfgoed aan de hand van een gezamenlijk trilateraal beheerplan.

2 De doelen van het deelprogramma Landschap en cultureel erfgoed

Het deelprogramma Landschap en cultureel erfgoed richt zich op vier 'veranderdoelen' die aansluiten bij de strategieën van de Agenda voor het Waddengebied:

1. Het landschap in het Waddengebied gerichter behouden en versterken
2. De zichtbaarheid en robuustheid van historische verbindingen, landschappelijke kwaliteiten en cultureel erfgoed gerichter vergroten
3. Waarden als openheid, duisternis, stilte en rust effectiever beschermen
4. De maritieme archeologie beter beschermen en het maritieme erfgoed benutten

ER-doel 1: Het landschap in het Waddengebied gerichter behouden en versterken

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2022 is een gezamenlijk Waddenatelier operationeel waar initiatiefnemers 'aan de voorkant' kunnen meedenken over ruimtelijke ontwikkelingen.
- In 2023 hebben we de leidende principes en ruimtelijke vertrekpunten van de Agenda verwerkt in de regionale energiestrategieën voor Noord-Holland, Fryslân en Groningen (RES 2.0). We gaan het RES traject overigens nadrukkelijk niet overdoen!
- In 2026 hebben de partijen hun kennis over landschap en cultureel erfgoed en de ruimtelijke kwaliteiten in het Waddengebied samengebracht. De Waddenacademie (kennisregisseur voor het Waddengebied), het RCE en de Waddenprovincies spelen hier een belangrijke rol in.

ER-doel 2: De zichtbaarheid en robuustheid van historische verbindingen, landschappelijke kwaliteiten en cultureel erfgoed gerichter vergroten

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2026 is er een gezamenlijk plan en zijn verschillende projecten in uitvoering die beeldbepalende landschappelijke en cultuurhistorische waarden zichtbaar maken (denk aan oude maren, zijlen, terpen en wierden, etc.). De Basiskaart Landschap en Erfgoed en de waardering van het landschap door bewoners van het gebied zijn hiervoor de basis.
- We zetten het cultureel erfgoed in om verbindingen te leggen, bijvoorbeeld door oude overgangen tussen het land en het achterland benutten (denk aan kwelders, Noordpolderzijl, Holwerd en Zwarte Haan). Dit gebeurt in samenhang met de initiatieven Integrale kustzone en Versterking recreatie en toerisme langs de Waddenkust uit het UP.

ER-doel 3: Waarden als openheid, duisternis, stilte en rust effectiever beschermen

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2023 hebben we de kernwaarden van het Waddengebied gedefinieerd, zoals openheid, duisternis, stilte en rust, gebruikmakend van de cluster-vensterbenadering. Dit gebeurt met betrokkenheid van de partijen in het Waddengebied, waaronder partijen uit landbouw en recreatie.
- In 2026 wordt het Dark Sky convenant verder uitgevoerd en zoeken we naar nieuwe partners, ook trilateraal.

ER-doel 4: De maritieme archeologie beter beschermen en het maritieme erfgoed benutten

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2026 is de kennis over scheepswrakken en andere maritieme archeologie goed toegankelijk. Ook is bekend welke bedreigingen er zijn en hoe de vindplaatsen beschermd kunnen worden.
- In 2026 zijn de historische karakteristieken van de havenplaatsen en hun verbinding met de Waddenzee versterkt. Het toerisme in de havenplaats is mede daardoor in 2026 toegenomen.

3 De doelen van het deelprogramma Bereikbaarheid

Het deelprogramma Bereikbaarheid richt zich op het duurzaam bereikbaar houden en maken van het Waddengebied en kent in dat verband vier 'veranderdoelen':

1. Bereikbaarheid garanderen
2. Mobiliteit verduurzamen
3. Vaargeulonderhoud optimaliseren
4. Nieuwe mobiliteitsoplossingen voor de lange termijn ontwikkelen: emissieloos, impactarm en adaptief

ER-doel 1: Bereikbaarheid garanderen

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In de planperiode, en ook daarna, is de bereikbaarheid van de eilanden en de grotere havens gegarandeerd.

ER-doel 2: Mobiliteit verduurzamen

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- Vanaf 2022 worden in de gehele vervoersketen duurzame keuzes gemaakt en vanaf 2026 worden deze bij de aanbesteding vertaald in concessies.
- Uiterlijk 2030 wordt CO_2-neutraal gebaggerd en de aanbestedingen voor Vaargeulonderhoud Waddenzee anticiperen daarop.

ER-doel 3: Vaargeulonderhoud optimaliseren

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- Uiterlijk vanaf 2026 wordt er nog slimmer gebaggerd. Het streven is een meetbare positieve bijdrage aan de natuur te leveren, bijvoorbeeld door minder te baggeren, het sediment anders te verspreiden in de Waddenzee, het baggermateriaal te gebruiken voor natuurherstel of andere baggermethoden of stortlocaties toe te passen.
- Voor verdere optimalisering start uiterlijk in 2026 structurele monitoring waarmee we de samenhang tussen de bereikbaarheid, het baggeren, de morfologie en de impact op de natuur in beeld brengen.

ER-doel 4: Nieuwe mobiliteitsoplossingen voor de lange termijn ontwikkelen: emissieloos, impactarm en adaptief

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- Het Vervolgonderzoek bereikbaarheid Ameland 2030 is gestart, met als streven dit in 2023 af te ronden. Daarna kan besluitvorming over het vervolg plaatsvinden.
- Vanaf 2022 geven we uitvoering aan de Transitieschets Duurzame Mobiliteit Waddengebied van Programma naar een Rijke Waddenzee (2021), volgens het principe 'veilig, robuust, beschikbaar en betrouwbaar'. Te denken valt aan:
    - mobiliteitsplannen voor vervoer naar de haven, van en naar de eilanden en op de eilanden met aandacht voor onder meer (het scheiden van) vervoersstromen (forens, toerist, vracht), de aard van het vervoer en het voor- en natraject;
    - technologische ontwikkelingen voor (veer)boten of bijdragen daaraan: emissieloze, ondiepe, impactarme en innovatieve vlootconcepten (in time, on time, at tide).

4 De doelen van het deelprogramma Klimaatverandering

Centrale opgave is het realiseren van een veilig en veerkrachtig Waddengebied dat veranderingen van het klimaat kan opvangen en kan meebewegen, voor de bescherming van de mens en van de flora en fauna in het Waddengebied. Uitgangspunt is dat zowel nationaal als internationaal de afspraken van Parijs ingevuld worden.
De focus in dit deelprogramma ligt op *adaptatie* aan de effecten van klimaatverandering: hoe kunnen we omgaan met de effecten van klimaatverandering in het Waddengebied? De deelprogramma's Energietransitie, Landbouw en Overige activiteiten gaan in op het tegengaan van klimaatverandering in het Waddengebied (*mitigatie*) en de gevolgen daarvan voor het Waddengebied.

Het deelprogramma Klimaatverandering is erop gericht de effecten van klimaatverandering op het Waddengebied te verminderen. Daarbij werken we met vijf 'veranderdoelen':

1. De effecten van klimaatverandering op het Waddengebied beter in beeld brengen
2. De klimaatadaptieve kustzone integraal versterken
3. Zoetwater langs de kust en op de eilanden beter vasthouden
4. De natuur robuuster maken voor klimaatverandering
5. Het zandvolume in de kust op orde houden en laten meegroeien met de zeespiegelstijging

Alle sectoren krijgen te maken met klimaatverandering: natuur, landbouw, visserij, recreatie en toerisme en ook de bewoners in het gebied. Sectoren zullen weerbaarder moeten worden om in te kunnen spelen op de effecten van klimaatverandering. De natuur moet robuuster worden, met kwelders en wadplaten die kunnen meegroeien met de zeespiegelstijging en aanwezigheid van voldoende natuurlijke habitats die ook bij andere omstandigheden (hogere temperatuur, meer droogte en wateroverlast) robuust genoeg zijn om als leefgebied voor soorten te dienen en verschuivingen te kunnen opvangen. De landbouw moet minder kwetsbaar worden voor droogte, wateroverlast en verzilting en dat vraagt bijvoorbeeld om een goede zoetwaterstrategie. Ook andere deelprogramma's besteden daarom aandacht aan het omgaan met de effecten van klimaatverandering.

ER-doel 1: De effecten van klimaatverandering op het Waddengebied beter in beeld brengen

Nu al zien we de effecten van de klimaatverandering in het Waddengebied. In de toekomst worden de effecten van klimaatverandering naar verwachting groter en gaat de zeespiegel sneller stijgen. Hoe snel dit gaat en wat de effecten zullen zijn op de natuurdoelen voor de Waddenzee en de functies in het Waddengebied, is deels nog onzeker. De effecten hangen af van tal van factoren, zoals de veranderende morfologische dynamiek, watertemperatuur, zuurgraad, neerslag-patronen en het aanpassend vermogen van de natuur en andere functies. Juist in een dynamisch systeem als de Waddenzee en het Waddengebied zijn monitoring en onderzoek belangrijk om te kunnen anticiperen op de effecten van klimaatverandering.

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2023 is een NWO-programma operationeel om de effecten van zeespiegelstijging en de veranderende morfologie op de natuur in beeld te brengen. Kennisvragen zijn:

- In welke mate kunnen de bodem, platen en kwelders van de Waddenzee mee blijven groeien met de zeespiegelstijging en wat voor blijvend effect heeft dit, ook na 2050?
  - Wat betekent dit voor de natuur?
  - Wat zijn de effecten van opwarming van het zeewater op habitats en soorten?
  - Wat zijn de effecten van onregelmatigere neerslagpatronen op de Waddenzee en Waddengebied?
  - Wat zijn de effecten van een veranderende zuurgraad op de Waddenzee en de mogelijkheid voor het verlenen van ecosysteemdiensten?
- In 2022 is onder regie van de Waddenacademie een Kennisagenda voor het Waddengebied opgesteld met kennisvragen over de effecten van klimaatverandering op de verschillende functies in het Waddengebied. Onderdeel hiervan is een verkenning van programma's die al lopen en de manier waarop deze geïntegreerd kunnen worden in de kennisagenda, wie de nieuwe kennisvragen gaat uitvoeren en hoe dit gefinancierd wordt.
- In het verlengde van het onderzoek 'An assessment of present day and future sea level rise at the Dutch Waddensea' (2020) vindt drie-jaarlijks verslaglegging plaats van het uitgevoerde onderzoek naar zeespiegelstijging, bodemdaling en sedimentatie in de hele Waddenzee (inclusief het estuarium). De studie die in 2018 onder auspiciën van de Waddenacademie is uitgevoerd (Sea level rise, subsidence and morphodynamics in the Dutch Wadden Sea; 2030, 2050, 2100, Netherlands Journal of Geoscienses) wordt vijf-jaarlijks herhaald. Daarnaast vindt onderzoek plaats naar de effecten van temperatuurstijging, veranderende zuurgraad en onregelmatigere neerslagpatronen (droogte, wateroverlast). De resultaten hiervan vormen input voor eventuele aanpassing van de strategieën van de Agenda voor het Waddengebied 2050 of het Uitvoeringsprogramma bij de volgende herziening van deze documenten.
- De kennisagenda, de bijbehorende kennisvragen en de resultaten van onderzoek stemmen we binnen de trilaterale samenwerking nauw af met Denemarken en Duitsland.
- De impact van versnelde klimaatverandering, met effecten als zeespiegelstijging, hogere watertemperaturen, veranderende zuurgraad en veranderende neerslagpatronen, zijn in 2022 onderdeel van de Basismonitoring.

ER-doel 2: De klimaatadaptieve kustzone integraal versterken

Bij nieuwe dijkversterking zoeken we actief naar mogelijkheden om opgaven op het gebied van natuurherstel en natuurontwikkeling, recreatie en regionale economie te combineren in een integrale gebiedsgerichte aanpak.

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- Dijkversterking in het Waddengebied combineren we waar mogelijk met andere opgaven in het gebied. In 2023 is duidelijk waar welke concepten voor innovatieve dijkconcepten en klimaatadapatieve kustzones kans van slagen hebben en waar niet. We verkennen de kansen hiervoor met het concept '*water as leverage*' (water als hefboom). Onderdeel hiervan is ook hoe financieringsstromen voor waterveiligheid en andere bronnen gebundeld kunnen worden ingezet, bijvoorbeeld via een 'kustfonds'.
- In de huidige en komende MIRT-verkenningen zoeken we altijd de koppeling met andere opgaven in het gebied.
- Langs de Waddenkust is sprake van een brede kustzone waar ruimte is voor sedimentatie om mee te groeien met de zeespiegelstijging. In 2026 zijn verschillende projecten in uitvoering waarbij we ervaring opdoen met het versterken van sedimentatie in combinatie met natuurherstel. Daarbij houden we vanzelfsprekend rekening met de hoogwaardige functie van het Waddengebied voor de landbouw, maar ook met de ruimte die de Waddenzee nodig heeft (grote open verbindingen).

ER-doel 3: Zoetwater langs de kust en op de eilanden beter vasthouden

Het grondwater op de eilanden en langs de kust is grotendeels zout. Bovenop het zoute grondwater heeft zich een zoetwaterlens gevormd. Landbouwgewassen zijn hier afhankelijk van. Bodemdaling en klimaatverandering (zeespiegelstijging, langere droogteperioden) leiden tot verzilting en meer vochtverlies. Dit komt samen met andere ontwikkelingen: de gevolgen van klimaatverandering voor de zoetwateraanvoer, de toenemende zoetwatervraag van de industrie, zoutindringing bij de sluizen en initiatieven voor zoetzoutverbindingen ten behoeve van de natuur. We anticiperen hierop door een zoetwaterstrategie te ontwikkelen die aansluit op het Deltaprogramma Zoetwater.

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2026 is een zoetwaterstrategie voor de regio ontwikkeld (zie ook doelen van de deelprogramma's Natuur van Wereldklasse en Landbouw). Vanaf 2023 wordt deze zoetwaterstrategie gevolgd in het hele Waddengebied. De zoetwaterstrategie is afgestemd met het Deltaprogramma Zoetwater.
- In 2023 is een Waddenbreed kennis- en monitoringprogramma voor verzilting langs de kust operationeel (verspreiding, mogelijkheden om verzilting tegen te gaan en het omgaan met verzilting). Een Kenniscentrum verzilting is hier onderdeel van.
- In 2026 hebben we zoutwaterindringing via de zeesluizen, schutsluizen, spuiwerken en dergelijke zoveel mogelijk voorkomen.
- Op regionaal niveau vergroten we de beschikbaarheid van zoetwater door water langer vast te houden en de bergingscapaciteit te vergroten (bijvoorbeeld in de boezem of zoetwaterbuffers). In 2026 hebben we per deelgebied een plan ontwikkeld om - in samenwerking met landbouw, bewoners, natuurorganisaties en overige partijen - voldoende capaciteit te creëren voor het opvangen en vasthouden van zoetwater, waar mogelijk in combinatie met natuur (bijvoorbeeld hoogwatervluchtplaatsen) en recreatie.
- Uiterlijk in 2026 zijn het spuiregime en het bergingsvolume rond de Waddenzee in evenwicht, zodat er het hele jaar door een geleidelijk toestroom van zoetwater richting Waddenzee en brakwaterzones plaatsvindt (ten behoeve van een lokstroom, het voorkomen van te wisselende zoutgradiënten en de nutriëntentoevoer). Daarbij houden we rekening met de verdringingsreeks en streven we ernaar dat alle gebruikers voldoende zoetwater tot hun beschikking hebben.
- De havens werken toe naar efficiënter gebruik van proceswater en investeren in een grotere productie van proceswater uit nieuwe bronnen, zoals effluent van RWZI's of ontzilting met zonne-energie. In 2026 zijn drie pilots uitgevoerd (dit gebeurt in aansluiting bij het initiatief voor een zoetwaterstrategie, zie doelen voor deelprogramma Natuur van Wereldklasse).
- Daarnaast hanteren we de gebruikelijke verdringingsreeks.
- Grote zoetwatergebruikers in en om het Waddengebied (zoals datacentra) gaan uiterlijk in 2024 zoetwaterneutraal werken (met hergebruik of andere technische oplossingen). Dit kan aansluiten op de innovatievoornemens van de havenbedrijven.

ER-doel 4: De natuur robuuster maken voor klimaatverandering

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- De staat van het voedselweb bepaalt voor een groot deel of de Waddenzee klimaatrobuust is en wordt leidend voor het leveren van ecosysteemdiensten. Vanaf 2024 bepalen wetenschappers, overheden, natuurorganisaties en gebruikers jaarlijks de staat van het voedselweb. Op basis daarvan kan het gebruik bepaald worden.
- In 2022-2024 vindt onderzoek plaats door voedselwebdeskundigen (ecologen) dat duidelijkheid biedt over de arealen (twee tot drie grote gebieden) die moeten worden vrijgesteld van alle bodemberoerende activiteiten en visserij.

- Op basis van onderzoek en monitoring in gesloten gebieden en in vergelijkbare gebieden waar wel bodemberoering en visserij plaatsvindt, ontstaat een beeld van de mate waarin het voedselweb en de biobouwers zich herstellen. Dit sluit aan bij de afspraken gemaakt in Viswad.
- In 2026 zijn plannen uitgewerkt om het invangen van sediment in kombergingsgebieden in de Waddenzee te vergroten. In samenwerking met stakeholders bepalen we in 2022-2024 waar dit mogelijk is.
- Zandsuppleties boven de eilanden voeren we vanaf 2022 zo uit dat ze positief uitwerken op de natuurwaarden in de Noordzeekustzone en de Waddenzee.
- In 2026 zijn projecten in uitvoering waarmee we ervaring opdoen met het versterken van zowel de natuur als de sedimentatie van zand en slib op de platen en langs de kust.
- In 2026 zijn stuifdijken zonder waterkerende functie waar mogelijk doorlaatbaar, om de eilandpunten dynamischer te maken, veroudering van habitats tegen te gaan, de variatie en biodiversiteit te vergroten (verjonging kwelders, jonge duinen en natte duinvalleien) en ruimte te geven voor voldoende zandtransport naar en sedimentatie in de Waddenzee.
- In 2026 zijn plannen gereed of in uitvoering om de natuur in de Waddenzee klimaatrobuuster te maken door minimaal twee afgesloten zeearmen weer in verbinding met de Waddenzee te brengen. De bevindingen van de werkgroep PAGW open zout-zoutverbindingen geven inzicht in de zeearmen die als eerste kunnen worden aangesloten. In een later traject volgen waar mogelijk andere verbindingen. Vanzelfsprekend doen we dit in overleg en rekening houdend met gebruikers en bewoners. Daarbij denken we aan:
    - Lauwersmeer
    - Amstelmeer (eventueel zoet-zoutverbinding buitendijks)
    - Oude zeearm Harlingen
    - Verbinding IJsselmeer-Waddenzee via Wieringerhoek en Vismigratierivier
    - Verbinding Drentsche Aa en Hunze met de Waddenzee
    - Westerwoldsche Aa

De bovenstaande uitwerking van klimaatrobuustheid komt in nauw overleg met de deelprogramma's Natuur van Wereldklasse en Landbouw tot stand.

- Het gesprek om waar mogelijk te stoppen met activiteiten in en onder de Waddenzee en in het Waddengebied die (mogelijk) bodemdaling veroorzaken, zoals delfstofwinning wordt in de planperiode verder gevoerd. Leidend hierin is het onderzoek van de Waddenacademie. Er worden geen nieuwe concessies afgegeven en lopende concessies worden niet verlengd.
- In 2026 bieden overheden de landbouw en de visserij in het Waddengebied actief ondersteuning (met kennis en financieel) bij het aanpassen van deze sectoren aan klimaatverandering en de stappen die voor deze sectoren vanwege klimaatverandering noodzakelijk zijn om de doelstellingen van de Waddenagenda 2050 te behalen.

- We belonen adaptatie: vanaf 2025 nemen alle overheden maatregelen om consumenten te stimuleren alternatieve producten uit het Waddengebied te gebruiken die worden geproduceerd in het kader van klimaatadaptatie.

ER-doel 5: Het zandvolume in de kust op orde houden en laten meegroeien met de zeespiegelstijging

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- We houden de Basiskustlijn bij de eilanden met zandsuppleties in stand. Deze werkwijze wordt drie-jaarlijks geëvalueerd.
- In het onderzoeksprogramma Kustgenese en het Deltaprogramma wordt onderzocht in welke mate de zandsuppleties moeten toenemen bij een mogelijk versnelde zeespiegelstijging.
- Met pilots onderzoeken we of het gesuppleerde zand zich tijdig naar de platen en kwelders van de Waddenzee verspreidt en wat de effecten van (extra) zandsuppleties zijn op de sedimentsamenstelling en ecologie.
- Waar nodig volgen meer pilots en wordt de zandsuppletie aangepast.

5 De doelen van het deelprogramma Energietransitie

Het tegengaan van klimaatverandering is essentieel voor de beide hoofddoelstellingen van de Agenda voor het Waddengebied 2050. De energietransitie is daar onlosmakelijk mee verbonden en staat hoog op de internationale politieke agenda. De internationale afspraken hebben in Nederland een vertaling gekregen in het nationale Klimaatakkoord (in 2030 49% minder CO_2-uitstoot t.o.v. 1990, in 2050 95% minder uitstoot). In de Agenda voor het Waddengebied 2050 en het Uitvoeringsprogramma hebben de samenwerkende partijen géén aparte ambitie voor dit onderwerp in het Waddengebied opgenomen. Het deelprogramma Energietransitie richt zich op het goed begeleiden van de energietransitie in het Waddengebied en het benutten van de kansen die de energietransitie biedt, passend bij de andere doelstellingen van de Agenda, met name de doelstellingen voor natuur, ruimtelijke kwaliteit en leefbaarheid.

In de doelen voor de energietransitie vatten we energie breed op: het gaat om elektriciteit, warmte en brandstof én om de infrastructuur die nodig is voor opslag en transport. We werken met drie 'veranderdoelen':

1. Het gebruik van fossiele brandstoffen in het Waddengebied verminderen, onder andere door energiebesparing
2. De energietransitie (en de kansen die deze transitie biedt) zo vormgeven dat de impact op de natuurkwaliteit en de ruimtelijke kwaliteit neutraal of positief is
3. De ontwikkeling en toepassing van innovatieve energieoplossingen stimuleren, gericht op energieneutraliteit en zelfvoorzienendheid van de Waddeneilanden of andere delen van het Waddengebied

ER-doel 1: Het gebruik van fossiele brandstoffen in het Waddengebied verminderen, onder andere door energiebesparing

Concrete doelen voor de planperiode die bijdragen aan energiebesparing en het verminderen van het gebruik van fossiele brandstoffen in het Waddengebied staan bij de doelen van de deelprogramma's Bereikbaarheid (duurzame vervoersketen, CO_2-neutraal baggeren), Landbouw (verder verduurzamen landbouw, aanvullende verdienmodellen voor een toekomstbestendige landbouw, grotere bijdrage van de landbouw aan doelen voor energie en *biobased economy*), Leefbaarheid (programmalijnen duurzame energie en circulaire economie) en Havens (transitie naar duurzame havens).

ER-doel 2: De energietransitie (en de kansen die deze transitie biedt) zo vormgeven dat de impact op de natuurkwaliteit en de ruimtelijke kwaliteit neutraal of positief is

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- Vanaf 2021 zoeken we extra ruimte voor doorvoer en aanlanding van met name elektriciteit van de windparken ten noorden van de Waddeneilanden. Met betrokkenheid van bewoners en belanghebbenden vindt zorgvuldige besluitvorming plaats over de aanleg en aanlanding van kabels en leidingen in het Waddengebied. We nemen hierbij de leidende principes en ruimtelijke vertrekpunten uit de Agenda in acht en ook het uitgangspunt van de Agenda om in beginsel aan te sluiten bij bestaande corridors (in het westen nabij Den Helder en in het oosten nabij de Eemshaven). Voor het goede gesprek over mogelijke beleidskeuzes benutten we vanzelfsprekend de governance-structuren voor het Waddengebied: Bestuurlijk Overleg Waddengebied, Omgevingsberaad Waddengebied, Beheerautoriteit Waddenzee.
- In 2022 hebben overheden én stakeholders een gezamenlijk beeld geschetst van de manier waarop we de energietransitie in het Waddengebied kunnen vormgegeven met een neutrale of positieve impact op de hoofddoelstelling voor de Waddenzee. De Agenda voor het Waddengebied, het Klimaatakkoord en andere bestaande beleidskaders als Nationale

en provinciale omgevingsvisies en regionale en lokale energieprogramma's vormen het vertrekpunt. De schets brengt in beeld wat er wel kan, maar ook wat er niet kan. Hierbij leggen we de relatie met bestaande hulpmiddelen en instrumenten. Het eindresultaat is geen vastgesteld beleidskader, maar een nieuw instrument: 'Mogelijkheden energietransitie Waddengebied' (inclusief kaartbeelden en afwegingskader). Dit instrument biedt ondersteuning bij c.q. geeft richting aan toekomstige beleidskeuzes en gebiedsprocessen. Op deze manier vindt een verdieping en verbreding plaats van de cluster-vensterbenadering.

- In 2023 is het instrument 'Mogelijkheden energietransitie Waddengebied' in de relevante landelijke, regionale en lokale planprocessen toegepast, in ieder geval ook in de processen voor de 2.0-versies van de Regionale Energiestrategieën voor de regio's Noord-Holland Noord, Fryslân en Groningen, het Nationaal Waterprogramma (en Programma Noordzee), de Verkenningen aanlanding op zee (VAWOZ) en de Transitievisies Warmte van de eiland- en kustgemeenten. We gaan het RES proces overigens nadrukkelijk niet overdoen!
- Het instrument 'Mogelijkheden energietransitie Waddengebied' is vertaald in de relevante maatregelen in het Uitvoeringsprogramma vanaf 2026 (onder meer in de deelprogramma's Landschap, Havens, en Landbouw).
- In 2023 is in beeld gebracht met welke (economische) beleidslijnen en -programma's we de kansen benutten die de energietransitie biedt voor het creëren van werkgelegenheid in het Waddengebied, bijvoorbeeld met (kennisontwikkeling over) offshore windparken, waterstof(opslag) en chemie. Daarmee willen we bepalen óf een aanvullende actie in het kader van de Agenda voor het Waddengebied 2050 toegevoegde waarde heeft.

ER-doel 3: De ontwikkeling en toepassing van innovatieve energieoplossingen stimuleren, gericht op energieneutraliteit en zelfvoorzienendheid van de Waddeneilanden of andere delen van het Waddengebied

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2026 is geïnvesteerd in een substantiële transitie naar een duurzame energiehuishouding in het Waddengebied, onder andere via het Waddenfonds en het Nationaal Programma Groningen.
- In 2023 hebben we de voorwaarden die de Agenda verbindt aan opschaling van experimenten voor energetische innovaties en de reguliere toepassing hiervan, concreet en eenduidig uitgewerkt.
- Uiterlijk in 2026 wordt voor energieopwekking die negatieve impact heeft op natuur of landschap of overlast veroorzaakt, een vergunning (Mijnbouwwet of omgevingsvergunning) van beperkte duur verleend. De installaties worden z.s.m. opgeruimd, rekening houdend met rendabele exploitatie. Het doel is sneller in te kunnen spelen op nieuwe innovatieve energietechnieken.
- In 2026 is voldoende kennis beschikbaar over innovatieve technieken die passen bij de karakteristieken van het Waddengebied, zoals getijde-energie, golfenergie en vergisting van biomassa.

6 De doelen van het deelprogramma Leefbaar Waddengebied

De vraagstukken over leefbaarheid zijn op de Waddeneilanden anders dan op de vaste wal. Op de vaste wal kunnen bewoners en bedrijven gebruik maken van voorzieningen in naburige dorpen of steden. Op de eilanden is dit achterland er niet en dat beperkt het handelingsperspectief. Voor de vastewalkust ligt de focus in deze planperiode op het versterken van de beleving van de Waddenkust. De doelen daarvoor staan in hoofdstuk 7 (deelprogramma Recreatie en toerisme).

In dit hoofdstuk 6 staan de doelen voor leefbaarheid op de Waddeneilanden. De geïsoleerde ligging van de eilanden brengt met zich mee dat wonen, werken en leven zich voor de meeste inwoners op het eiland afspeelt. Daardoor leidt leefbaarheid op de eilanden tot meerdere opgaven die sterk met elkaar verweven zijn. De 'starter' die in de horeca werkt, kan bijvoorbeeld 's avonds niet meer naar huis, maar huurwoningen zijn er nauwelijks en koopwoningen zijn onbetaalbaar. Oplossingen moeten daarom in samenhang worden ingezet. Daarvoor is het Programma Brede Welvaart Waddeneilanden ontwikkeld, dat met vijf programmalijnen invulling geeft aan die samenhang:

1. Goed wonen en leven
2. Toekomstbestendig ondernemen en ontwikkelen
3. Optimaal Bereikbaar & Verbonden
4. Duurzame Energie
5. Circulaire Economie

Voor iedere programmalijn zijn 'veranderdoelen' (ER-doelen) en concrete subdoelen voor de planperiode vastgesteld.

- Programmalijn 1: Goed Wonen & Leven -

De opgave voor de eilanden is het behoud van een levendige eilandergemeenschap, waarbij wonen, werken, onderwijs en zorg ook voor de toekomstige generaties mogelijk blijven. Scholen, zorg en maatschappelijke ondersteuning moeten op de eilanden beschikbaar zijn – je rijdt immers niet even naar een buurgemeente - en dat is relatief duur. Voor de werkende bevolking op de eilanden is het moeilijk aan een passende woning te komen. Door de schaarse ruimte en kwetsbare natuur zijn de huizen duur en de mogelijkheden om nieuwe woningen te bouwen zijn beperkt. Hierdoor vertrekken jonge mensen en blijven potentiële nieuwe eilanders weg.

ER-doel 1: Meer passende woningen realiseren

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2022 is sprake van adequate handhaving. Er is inzicht in het gebruik van de woningen, er zijn wettelijke bepalingen en er is voldoende capaciteit om goed te handhaven.
- In 2022 is een onderzoek gestart naar de mogelijkheden van 'building with nature'. In 2025 starten we met een pilot 'building with nature'.
- In 2025 is ten minste één pilot uitgevoerd met *tiny houses*.
- In 2022 is een onderzoek uitgevoerd naar de behoefte aan personeelshuisvesting.
- In 2026 zijn op de eilanden in totaal 20 huurwoningen specifiek voor personeelshuisvesting beschikbaar gekomen.
- In 2025 gebruiken we de vergunning voor tijdelijke huisvesting om de tijdelijke piek in de woningmarkt op te vangen (20 jaar).
- In 2026 zijn op de eilanden extra woningen tot stand gekomen: 20 sociale huurwoningen, 12 koopwoningen of middeldure huurwoningen, 18 betaalbare sociale woningen en 16 zelfstandige studio's.
- Nieuwbouwplannen worden mogelijk gemaakt met een 'onrendabele toppenfonds' of koopgarantconstructie.
- Wet- en regelgeving zijn aangepast specifiek voor de kleinschaligheid op de Waddeneilanden.
- In 2026 zijn op elk eiland panden geherstructureerd naar kleinschalige wooneenheden, personeelswoonruimte, sociale huur- en koopwoningen.

ER-doel 2: Multifunctionele accommodaties versterken en maatschappelijke voorzieningen optimaliseren

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2025 heeft Terschelling op een nieuwe locatie een gymzaal en dorpshuis gekregen (de Stoek).
- In 2026 staat in de dorpskern van Schiermonnikoog duurzame nieuwbouw voor wonen, werken en leren.
- In 2026 heeft de Energiecentrale Schiermonnikoog een nieuwe bestemming gekregen met wooneenheden en kantoor-/bedrijfsruimtes.
- In 2023 zijn onderzoeken naar de haalbaarheid van maatschappelijke voorzieningen op elk eiland beschikbaar.
- In 2023 hebben we een onderzoek uitgevoerd naar ontschotting van financieringsstromen.
- In 2026 heeft Ameland een woon-zorgcomplex met 44 zorgwoningen.
- In de planperiode is onderzoek naar e-health uitgevoerd.
- In de planperiode komen nieuwe werk- en leeropleidingen beschikbaar voor toerisme, horeca, groen en zorg (mbo).

- Programmalijn 2: Toekomstbestendig Ondernemen en Ontwikkelen -

Vooral in de piek van het seizoen ervaren de eilanden een tekort aan werknemers, onder meer doordat de mogelijkheden voor forenzen beperkt zijn. Om te kunnen werken op het eiland, moet je er ook kunnen wonen. Horeca en toerisme, maar ook andere sectoren hebben te maken met een tekort aan (gekwalificeerd) personeel. Daarnaast is het aanbod van werk (te) eenzijdig aan recreatie en toerisme gerelateerd.

ER-doel 3: De economie verbreden

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2026 zijn minimaal tien initiatieven ondersteund in een bedrijvenverzamelgebouw.
- In 2026 is minimaal één bedrijvenverzamelgebouw gereed.
- In 2024 is voor ieder eiland bekend hoe een toekomstbestendig bedrijventerrein eruit ziet en wat de mogelijkheden zijn.
- In 2026 is een kennisnetwerk voor lokale voedselproductie op de Waddeneilanden actief en vindt uitwisseling van lokaal geproduceerd voedsel tussen de vijf eilanden plaats. Zo is maatwerk per eiland mogelijk en ontstaan voor iedere productielijn voldoende afzetmogelijkheden.

ER-doel 4: Gastvrijheidssector verstevigen

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2026 hebben we ten minste 25 duurzame initiatieven gerealiseerd voor de toeristische basisinfrastructuur.
- De samenwerking met jonge start-ups is in 2026 verstevigd en als onderdeel daarvan zijn ten minste vijf projecten uitgevoerd.
- In 2023 hebben we een monitoringssysteem voor de gastvrijheid op de eilanden opgezet.
- In 2026 zijn ten minste tien investeringen gedaan in de publieke infrastructuur.

ER-doel 5: De continuïteit en kwaliteit van het onderwijs verhogen en werken en leren combineren

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2026 zijn op Schiermonnikoog en Terschelling LOC's gerealiseerd.
- In 2024 zijn de mogelijkheden voor LOC’s op andere eilanden onderzocht en waar nodig is een start gemaakt met verdere ontwikkeling.
- In 2026 zijn op ten minste drie eilanden projecten uitgevoerd met netwerkinitiatieven, zoals de Waddencampus.
- In 2026 zijn bestaande onderwijsinitiatieven uitgebreid met nieuwe samenwerkingspartners.
- Onze inzet is dat binnen vijf jaar een sterk en betrokken netwerk actief is dat jaarlijks zo’n tien kennis- en onderwijsinstellingen naar het eiland weet te trekken en jaarlijks 100 studenten aantrekt.
- Alle eilanden hebben in 2026 een eigen Academy.

- Programmalijn 3: Optimaal Bereikbaar & Verbonden -

Betrouwbare bereikbaarheid is cruciaal voor de economie, leefbaarheid en vitaliteit van de Waddeneilanden. Bewoners en werknemers zijn afhankelijk van een betrouwbare, jaarronddienstregeling en digitale verbindingen. Ook op de eilanden zelf is er een opgave: de leefbaarheid en de kernwaarden borgen met meer toekomstgerichte en duurzame mobiliteit op het eiland.

ER-doel 6: Werken aan betere bereikbaarheid

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2025 hebben we ten minste vijf projecten uitgevoerd ten behoeve van het flexibel inrichten van het OV en/of gebruik van deelauto's.
- In 2026 zijn ten minste drie projecten voor ketenoptimalisatie uitgevoerd.
- In 2026 is op ten minste één eiland een pilot uitgevoerd met autonoom goederenvervoer.

ER-doel 7: Het vervoer verduurzamen

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2026 is op ieder eiland ten minste één project gerealiseerd op het gebied van bewegen, actief en gezond.
- In 2026 zijn minimaal drie duurzame voorzieningen gerealiseerd langs fiets- en wandelpaden.
- In 2026 zijn minimaal vijf ondernemers gestimuleerd om elektrische laadpalen voor fietsen te plaatsen.
- In 2023 is voor alle havens aan de vaste wal een plan gereed om parkeerplaatsen duurzaam in te richten.
- In 2023 hebben we geïnventariseerd welke eilanden in aanmerking komen voor Green Shipping.
- In 2026 is ten minste één autoluwe overtocht uitgevoerd met een effectmeting.
- In 2024 weten we hoe emissieloos transport eruitziet en hoe we dit kunnen implementeren.
- In 2026 is ten minste één pilot met emissieloos goederenvervoer uitgevoerd (zie ook de doelen voor deelprogramma Bereikbaarheid).
- In 2025 heeft ieder eiland een start gemaakt met het duurzaam inrichten van de havens.

ER-doel 8: Digitale en mobiele dekking optimaliseren

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2026 zijn alle eilanden voorzien van een volledig dekkend glasvezelnetwerk.
- In 2026 zijn op ieder eiland de effecten van digitale en mobiele netwerken op geluid, licht, verkeersbewegingen en luchtkwaliteit gemeten.
- Op elk eiland worden inwoners betrokken bij de monitoring (participatieproject).

- Programmalijn 4: Duurzame Energie -

De eilanden zijn een maatschappij in het klein en daarmee heel geschikt als pilotgebied en etalage voor nieuwe duurzame energietechnieken. Bij de ligging in een natuurgebied van wereldklasse past een hoge standaard op het gebied van duurzaamheid. Tegelijkertijd brengt de ligging in een Natura 2000-gebied en Unesco Werelderfgoed beperkingen met zich mee. Dit maakt de energietransitie op de Waddeneilanden een nog grotere uitdaging dan aan de vaste wal.

ER-doel 9: Energiesysteem robuuster en innovatiever maken

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In de planperiode richten we op een of meer eilanden een slim energiesysteem in en gebruiken dat als pilot voor de overige eilanden.
- In de planperiode ondersteunen we uitbreiding van bestaande slimme, duurzame energiesystemen en verdere integratie met nieuwe opwekkers, verbruikers en waar nodig opslag, om netcongestie op te lossen of te voorkomen.
- In de planperiode bereiken we zo snel mogelijk verduurzaming door daadkrachtige samenwerking tussen eilander, stakeholders en netbeheerder. De leerervaringen benutten we op de andere eilanden.

ER-doel 10: Eilander gebouwen sneller verduurzamen

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In de planperiode vindt een inventarisatie van monumentale panden plaats en in 2025 is op alle eilanden een aantal panden verduurzaamd.
- In de planperiode vindt een inventarisatie van maatschappelijke gebouwen plaats en in 2025 is op alle eilanden een aantal gebouwen verduurzaamd.
- In de planperiode vindt een inventarisatie van recreatiewoningen plaats en in 2025 is op alle eilanden een aantal woningen verduurzaamd.

ER-doel 11: Eilander eigenaar- en ondernemerschap in de energietransitie tot stand brengen

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2026 zijn verschillende mogelijkheden onderzocht voor de manier waarop manier waarop eilanders kunnen participeren in het opwekken van energie.
- Op ten minste één eiland is een project van start gegaan met de participatie van eilanders in de collectieve opwekking.
- Op ten minste één eiland is een campagne opgezet voor het oplossen van energiearmoede.
- Op ten minste één eiland zijn energiecoaches en betere voorlichting ingezet om energie te besparen.
- Duurzame projecten worden aangejaagd en versneld.
- Verduurzaming komt zo snel mogelijk tot stand door daadkrachtige samenwerking tussen eilander, stakeholders en netbeheerder. De leerervaringen benutten we op de andere eilanden.

- Programmalijn 5 Circulaire Economie -

Zelfvoorzienendheid zit de eilanders in de genen. Dit maakt hen minder afhankelijk van het vasteland, zorgt voor minder aanvoer van grondstoffen en lagere kosten van vervoer. De eilanden hebben de ambitie om meer zelfvoorzienend te zijn en de economie meer circulair in te richten, met relatief veel kleine bedrijven en te midden van de kwetsbare natuur aan de rand van een Werelderfgoed.

ER-doel 12: Een gunstiger ontwikkelklimaat voor circulaire economie realiseren

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2024 hebben alle eilanden een circulair inkoop- en aanbestedingsbeleid.
- Elk eiland heeft in 2024 een 'centrum' voor circulaire initiatieven (fysiek en/of als netwerk).
- Er worden tussen 2022-2026 ten minste 25 pilots en/of startende initiatieven ondersteund door een coach of adviseur.
- Er worden vijf projecten succesvol doorontwikkeld zodat ze in aanmerking kunnen komen voor financiering door IKW, Waddenfonds of andere CE-subsidies.
- Tussen 2022 en 2026 krijgen ten minste 50 bedrijven of organisaties maatwerkondersteuning op het gebied van kennis, innovatie en talentontwikkeling (o.a. CIRCO-TRACKS).

ER-doel 13: Optimaal benutten wat het eiland te bieden heeft

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- Elk eiland heeft tussen 2022 en 2026 ten minste één circulair bouwproject uitgevoerd.
- In 2023 hebben we inzicht in de totale grondstofstromen en -ketens.
- Elk eiland voert ten minste één pilotproject uit dat waardevol inzicht in de circulaire eilandketen biedt.
- Op elk eiland wordt een (vorm van) een circulair ambachtscentrum gerealiseerd.
- In 2026 zijn de horeca en evenementen op het eiland vrij van plastic (disposables) en op ten minste drie eilanden wordt lokaal plastic verwerkt.
- Tussen 2022 en 2026 worden op elk eiland lokale initiatieven voor circulaire voedselproductie en streekproducten ondersteund.
- Tussen 2022 en 2026 krijgen ten minste tien evenementen of festivals op de eilanden ondersteuning om geheel circulair te worden.

ER-doel 14: Slimmer omgaan met zoet water

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- Elk eiland heeft in 2024 een integraal waterplan met een toekomstperspectief voor de zoetwatervoorraad.
- Elk eiland voert tussen 2022 en 2026 ten minste één innovatief (pilot)project uit met berging, besparing en/of winning van zoetwater.
- Drie projecten worden succesvol doorontwikkeld voor een aanvraag bij IKW, Waddenfonds of andere subsidies/fondsen.
- In de periode 2022-2026 krijgen ten minste 50 bedrijven of organisaties maatwerkondersteuning op het gebied van kennis en innovatie voor waterbesparing en hergebruik van water.
- In 2026 is een gedragscampagne uitgevoerd waardoor inwoners, ondernemers en gasten zich meer bewust zijn van water(schaarste) op een eiland.
- In 2026 heeft 25% van de eilander huishoudens geïnvesteerd in (kleine) waterbesparende maatregelen.

7 De doelen van deelprogramma Recreatie en Toerisme

Recreatie en toerisme vormen een belangrijke economische sector in het Waddengebied. De opgaven voor deze sector zijn op de eilanden wezenlijk anders dan langs de vaste wal. Op de Waddeneilanden is recreatie de economische motor. De opgave is de kwaliteit van het bestaande aanbod te versterken en te verduurzamen en het evenwicht te bewaren tussen groei van het toerisme, leefbaarheid voor de eilander en de eilandbeleving door de toerist. De doelen focussen dan ook op het verstevigen van de gastvrijheidsector, onder meer door duurzaamheidsinitiatieven te initiëren; deze doelen staan in hoofdstuk 6.

De centrale opgave voor de Waddenkust is het versterken van de recreatieve waarde van de kust, met behoud van rust en kleinschaligheid, als nieuwe drager voor de sociaaleconomische vitaliteit van het kustgebied. De doelen voor het deelprogramma Recreatie en toerisme zijn gebiedsgericht geformuleerd in 12 veranderdoelen. Rode draad is de trilaterale Strategie Duurzaam Toerisme in de Bestemming Waddenzee Werelderfgoed, ondertekend door Rijk, gemeenten, provincies, natuurorganisaties en ondernemersorganisatie in Nederland, Denemarken en Duitsland. Voor de Waddenkust wordt een nieuw programma Duurzame toerisme Waddenkust ontwikkeld dat bijdraagt aan de ER-doelen voor de kust. Onderdelen van dit programma zijn: de Waddenkust als Green destination, versterking van de bewustwording van natuur, landschap en culturele waarden en versterking van beleving en toerisme als economische drager.

- Waddenkust -

ER-doel 1: Meer recreatieve toeristische voorzieningen langs de Waddenkust bieden, passend bij de lokale doelen en ruimtelijke principes

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2026 dragen ‘recreatieve hotspots’ voor dag- en verblijfsrecreatie bij aan het behoud van de leefbaarheid van de Waddenkust.
- Buiten de hotspots staat de beleving van rust en ruimte en het faciliteren van bezoek aan karakteristieke bezienswaardigheden centraal.
- In 2026 is het aanbod van recreatieve voorzieningen langs de kust toegenomen met minimaal 20%; de werkgelegenheid en bestedingen nemen met minimaal 10% toe.
- Het aanbod van beleefbare natuur is toegenomen; er zijn ook meer voorzieningen voor natuurbeleving aan de kust ontstaan.

ER-doel 2: De kustzone integraler benaderen

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- We combineren dijkversterking altijd met andere opgaven in het gebied, vooral ook met recreatieve voorzieningen.
- In 2023 hebben we een breed gedragen zoneringsplan voor de Waddenkust.

ER-doel 3: De recreatieve verbindingen langs en naar de kust verbeteren

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2026 is een samenhangend recreatief netwerk van wandel- en fietsverbindingen beschikbaar langs de Waddendijk en van de dorpen naar de Waddendijk (inclusief kansen voor nieuwe vormen van elektrisch vervoer).
- De mogelijkheden om buitendijkse natuur per fiets of wandelend te beleven zijn toegenomen.

ER-doel 4: Beleving van de havens en havenplaatsen verbeteren

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2026 zijn de havenplaatsen aantrekkelijker voor toerisme. De toeristische bestedingen in de havenplaatsen zijn in 2026 toegenomen met 10% (nulmeting in 2022 of 2021).
- In 2026 is het aantal havens met een actieve visserijsector minimaal gelijk gebleven ten opzichte van 2021.
- In 2026 zijn de haventerminals nog nadrukkelijker het 'visitekaartje' van en de 'blauwe poort' naar het Werelderfgoed.
- In 2026 is de auto- en parkeeroverlast bij de terminals en in de havens (Lauwersoog, Harlingen, Den Helder) en in de dorpen op de eilanden sterk verminderd, ook voor de leefbaarheid en verkeersveiligheid van de steden, dorpen en bedrijventerreinen.

- Waddeneilanden -

Het programma Brede Welvaart eilanden draagt bij aan onderstaande de ER-doelen voor de Waddeneilanden.

ER-doel 5: Een duurzamere balans op de eilanden creëren tussen ontwikkeling van recreatie en toerisme en de effecten op leefbaarheid, landschap, natuur, cultuur en drinkwater- en energievoorziening

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2023 beschikken alle eilanden over een monitor die de effecten van recreatie en toerisme op de leefbaarheid, landschap, cultuur, drinkwater- en energievoorziening in beeld brengt.
- In 2023 worden de effecten van recreatie en toerisme op de natuur gemonitord, rekening houdend met effecten van andere externe factoren.
- Om de brede welvaart op niveau te houden, blijven de toeristische bestedingen op de eilanden in 2026 minimaal op het niveau van 2019 (omdat de economie van de eilanden voornamelijk op het toerisme drijft).
- In 2026 zijn de eilanden nog steeds betaalbaar voor gasten met een kleine beurs. Het percentage bezoekers uit de 20% laagste gezinsinkomens is in 2026 even groot als in 2022.

ER-doel 6: Het recreatieaanbod op de Waddeneilanden versterken met als uitgangspunt kwaliteit voor kwantiteit

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- Elk eiland heeft in 2025 een opgewaardeerd bezoekerscentrum.

- In 2026 is het percentage accommodaties in de categorieën groen en blauw (gestegen; het percentageaccommodaties in de categorieën oranje en/of rood is gedaald (kleuren verwijzen naar Vitaliteitsonderzoek logiesaccommodaties).
- De kwaliteit van het recreatieaanbod is in 2026 versterkt: de bezoekersmonitoring laat een stijgende waardering voor de kwaliteit van de voorzieningen zien.
- De diversiteit van producten voor natuurbeleving is toegenomen; op elk eiland zijn jaarlijks gemiddeld twee nieuwe producten op de markt gekomen.

ER-doel 7: Inzetten op verduurzaming van het recreatieve aanbod en het vervoer

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- Het aantal bedrijven met een duurzaamheidslabel stijgt jaarlijks met 10%.
- Jaarlijks stijgt bij 10% van de bedrijven de duurzaamheidsscore (bijvoorbeeld van brons naar zilver).
- Openbaar vervoer op en naar de eilanden is 100% emissieloos.

ER-doel 8: Een bredere economische basis op de eilanden realiseren, aanvullend op recreatie en toerisme

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- De werkgelegenheid buiten de sectoren die direct samenhangen met toerisme is in 2026 met 10% toegenomen ten opzichte van 2021 (bron LISA/ CBS).
- De toegenomen bedrijvigheid buiten het toerisme is niet schadelijk voor de Outstanding Universal Values en de kernwaarden van Waddenzee als Werelderfgoed en de samenleving van de eilander.

- Waddenzee -

ER-doel 9: Vaarrecreatie op de Waddenzee en verstoring beter met elkaar in balans brengen

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2026 is de Erecode geborgd en sterk sturend in de promotie en voorlichting via de beheerders in Werelderfgoed Waddenzee. De monitoring ervan hebben we geborgd in de Basismonitoring Wadden.
- In 2026 benutten de jachthavens de leerervaringen van de Ecoport-certificering voor een duurzame havenbedrijfsvoering.
- In 2026 hebben we een langetermijnperspectief voor het borgen van duurzame bereikbaarheid.
- In 2026 hebben we handhaving van de recreatie- en beroepsvaart op orde.

- Waddenkust, Waddenzee en Waddeneilanden -

ER-doel 10: Bewustwording van de natuurwaarden en het Werelderfgoed vergroten

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2030 is 50% van de gasten zich bewust van de uitzonderlijke universele waarden van de Waddenzee.
- In 2030 scoort het Waddengebied 90 punten bij Green destinations.
- In 2024 wisselen de bezoekerscentra in het Waddengebied structureel kennis en ervaring uit (minimaal twee keer per jaar) en zijn er gezamenlijke projecten.
- Vanaf 2023 hebben we de integrale vermarkting van het Waddengebied als duurzame bestemming structureel geborgd.
- Minimaal 70% van de toeristen in 2026 behoort tot het type 'bewuste gast' (momenteel overheerst 'persona Nora').

ER-doel 11: Natuurbeleving duurzamer en verantwoorder maken met beter gastheerschap

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2026 vindt in verstoringsgevoelige gebieden in het Waddengebied aantoonbaar minder verstoring plaats dankzij toenemend gastheerschap.
- In verschillende havens, verspreid over het Waddengebied, hebben we centra ingericht voor interactie en voorlichting over duurzame recreatievaart (Betonningsloods Terschelling, Werelderfgoedcentrum Lauwersoog)

ER-doel 12: De ervaring van bezoekers van het Waddengebied beter aan laten sluiten bij de verwachtingen

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- Het Waddengebied behaalt vanaf 2025 jaarlijks minimaal een 8 met de Net Promotor Score (klanttevredenheid).
- Toeristisch beleid en projecten hebben vanaf 2025 expliciet aandacht voor inclusiviteit en toegankelijkheid.

8 De doelen van het deelprogramma Havens

Het deelprogramma Havens richt zich op het verder ontwikkelen van de Waddenhavens als duurzame economische dragers van het gebied. We werken hieraan via vijf 'veranderdoelen':

1. Transitie naar duurzamere havens realiseren, met het Werelderfgoed als inspiratie
2. Transitie naar specialisatie versnellen
3. Economische toegevoegde waarde vergroten door betere logistieke verbindingen, meer werkgelegenheid en verduurzaming van het transport
4. Ruimte voor transitie bieden
5. Het vestigingsklimaat versterken

ER-doel 1: Transitie naar duurzamere havens realiseren, met het Werelderfgoed als inspiratie

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- De Waddenzeehavens dragen bij aan de doelstellingen van Parijs en vervullen daar een voortrekkersrol in.
- In 2030 is de CO_2-emissie van de bedrijven aan de Industrietafel Noord-Nederland verminderd met 73% per ton product (t.o.v. 1990). Op dit moment is de emissie per ton product met ruim 50% verminderd t.o.v. 1990. In 2026 zitten we op een vermindering van 61-62%.
- In de havens die geen onderdeel uitmaken van de Industrietafel Noord-Nederland hanteert het havenbedrijf de energieprestatieladder of het 'opgesteld vermogen hernieuwbare energie': in 2026 wordt trede 3-4 van de energieprestatieladder gehaald. De havens gaan hierover ook met het havenbedrijfsleven in overleg.
- In 2026 is er voor vijf representatieve scheepstypen in de Waddenvloot een economisch realistische CO_2-vrije variant als pilot gecertificeerd. In 2030 vaart 50% van de schepen per type CO_2-vrij (nog toetsen op realisme). Als dat slaagt vaart ruim voor 2050 100% van de Waddenvloot CO_2-vrij.
- We zorgen ervoor dat de reductie van de NOx-uitstoot per ton product minimaal gelijke tred houdt met de reductie van de CO_2-uitstoot.
- De havens faciliteren circulaire productie en het sluiten van de ketens en acquireren daarop. Dat doen ze in programma's per haven en met een gezamenlijk programma. Er is nog overleg gaande bij deze veelvormige ambitie om tot SMART formuleringen te komen.
- De havens werken toe naar efficiënter gebruik van proceswater en investeren in een grotere productie van proceswater uit nieuwe bronnen, zoals effluent van RWZI's of ontzilting met zonne-energie. In 2026 zijn drie pilots uitgevoerd (dit gebeurt in aansluiting bij het initiatief voor een zoetwaterstrategie, zie doelen voor deelprogramma Natuur van Wereldklasse).
- We zetten een EcoPort-innovatieprogramma op met een looptijd tot en met 2026, voor reductie van de CO_2-uitstoot, het realiseren van de circulaire economie, vermindering van bedreigingen van de natuur en het stimuleren van natuur in en om de havens.
- De Waddenhavens continueren elke twee jaar hun EcoPort-certificering. Daarmee worden twee duurzame best practices in elke haven gepubliceerd per twee jaar.

ER-doel 2: Transitie naar specialisatie versnellen

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- Den Helder heeft zich in 2026 ontwikkeld tot een Noordzeehaven met als specialisatie de energietransitie (Port of Den Helder: op weg naar een klimaatneutrale haven).
- We faciliteren de modernisering en/of ombouw van offshore-installaties faciliteren, door met alle partijen samen een oplossing te zoeken voor tijdelijke parkeerfaciliteit in de buurt van de haven van Den Helder.
- De visserijhavens Lauwersoog, Den Oever en Oudeschild hebben zich in 2026 ontwikkeld tot duurzame visserijhavens met recreatie. Lauwersoog ontwikkelt zich als waterstofhaven en realiseert een Werelderfgoedcentrum (Koers duurzame haven Lauwersoog).
- De ontwikkeling van de havenfaciliteiten houdt gelijke tred met de ontwikkeling van de visserij.
- Harlingen heeft zich in 2035 ontwikkeld tot duurzaam logistiek hart van het Waddengebied (Havenvisie Port of Harlingen: koers naar duurzame groei).
- De Eemshaven en Delfzijl hebben zich in 2030 ontwikkeld tot specialisten in energietransitie, circulaire economie en chemie (Havenvisie 2030 GSP).
- In 2026 hebben we de trilaterale havensamenwerking (Denemarken, Duitsland en Nederland) verder versterkt.

ER-doel 3: Economische toegevoegde waarde vergroten door betere logistieke verbindingen, meer werkgelegenheid en verduurzaming van het transport

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- Jaarlijks neemt de economische toegevoegde waarde van de gezamenlijke Waddenhavens met 2% toe.
- Jaarlijks neemt de havengerelateerde werkgelegenheid toe met 1%.

ER-doel 4: Ruimte voor transitie bieden

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026 (conform Pact van Marrum):

- We hebben de effecten van het haven en -vaargeulonderhoud op de natuurdoelen in beeld gebracht. In2026 wordt nog slimmer gebaggerd en sediment verspreid in de Waddenzee, bijvoorbeeld door baggermateriaal te gebruiken voor natuurherstel of stortlocaties te benutten die minder impact op de natuur hebben. Gebaggerd slib kan ook op laaggelegen gronden benut worden om de gevolgen van bodemdaling of zoute kwel te verminderen.
- Er vindt geen havenontwikkeling in zee plaats. Aanpassing van havenhoofden is mogelijk als de natuur er ook beter van wordt (*nature based*).
- In 2026 is de slibhuishouding in en rond de havens verbeterd.
- Nieuwe bebouwing wordt ingepast in de bestaande skyline (conform Barro).

ER-doel 5: Het vestigingsklimaat versterken

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- De afstemming tussen onderwijs en vraag naar havengerelateerde arbeid verbetert.
- De ontwikkeling van kennisclusters is toegespitst op havenplaatsen.
- We hebben de havens zijn aantrekkelijker gemaakt voor jonge ondernemers en start-ups.
- De havens bieden meer mogelijkheden voor beleving voor recreatie en toerisme.

- De woonomgeving is aantrekkelijker en de Waddenzee en het kustlandschap zijn beter beleefbaar.
- Er zijn goede verbindingen met steden, het landelijk OV en het wegennet.
- We hebben de vergunningverlening beter gestroomlijnd.

9 De doelen van het deelprogramma Landbouw

Het deelprogramma Landbouw richt zich op het vergroten van de toekomstbestendigheid van de sector in het Waddengebied. De landbouw staat als florerende economische sector op zichzelf, maar kan en wil waar mogelijk bijdragen aan ecologische doelen voor het Natura 2000-gebied Waddenzee en de doelen voor andere deelprogramma's.
Daarbij werken we met zeven 'veranderdoelen':

1. De excellente (export)positie van de landbouw als producent van hoogwaardig voedsel versterken
2. Klimaatbestendige landbouw versterken
3. De landbouw verder verduurzamen
4. De landbouw verbreden met agrarisch natuurbeheer
5. Aanvullende verdienmodellen voor een toekomstbestendige landbouw zoeken
6. De band tussen landbouw en burgers versterken
7. De bijdrage van de landbouw aan de energietransitie en biobased economie vergroten

ER-doel 1: De excellente (export)positie van de landbouw als producent van hoogkwalitatief voedsel versterken

Dit doel dient de economische kracht en vitaliteit van het Waddengebied.

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- We behouden hoogwaardige landbouwgronden en versterken de productieomstandigheden voor landbouw als producent van hoogkwalitatief voedsel en uitgangsmateriaal. Daarbij houden we rekening met de specifieke kwaliteiten voor pootaardappelteelt en bollenteelt en met landelijke doelen en programma's.
- We versterken meervoudig gebruik van hoogwaardige landbouwgronden: naast het leveren van kwalitatief topvoedsel kunnen landbouwgronden ook maatschappelijke diensten bieden, zoals ruimtelijke beleving, agrarisch natuurbeheer, waterberging, carbon farming en recreatie.
- We versterken de innovatiestructuur van de landbouw in het Waddengebied. Dit vereist een voldoende groot areaal hoogwaardige landbouwgrond als basis. In 2021 is een beschrijving van de huidige innovatiestructuur gereed. In 2022 zijn de eerste versies van plannen gereed, waarna jaarlijkse bijstelling plaatsvindt. Uitvoering vindt plaats door de landbouwsector.
- We versterken de kennisinstellingen in het Waddengebied (Potato Valley, SPNA, Vertify, Dairy Campus, Pootaardappelacademie) en de samenwerking met Hogeschool Van Hall Larenstein (HVHL) en Aeres. In 2021 is een eerste inventarisatie van de huidige situatie gereed; daarna vinden gesprekken plaats over de samenwerking met WUR, HVHL en Aeres. In juni 2022 zijn die afgerond.
- We optimaliseren de ruimtelijke inrichting: de verkaveling, infrastructuur (fysiek, water en digitaal), bouwplannen, RES en wegen. Dit doel is afhankelijk van ruimtelijke ordening door gemeenten en provincie en bedrijven die de digitale structuur aanleggen. Voor innovatieve zaken moet ruimte zijn, bijvoorbeeld om op lange termijn pootgoed te telen uit zaad. Eind 2022 is een inventarisatie van knelpunten gereed; daarna vindt jaarlijks een update plaats.

ER-doel 2: Klimaatbestendige landbouw versterken

Voor klimaatbestendige landbouw is een klimaatbestendige zoetwaterhuishouding in het kustgebied en op de eilanden essentieel. Optimale teelt en veehouderij op de lange termijn vereisen voldoende water (niet te veel en niet te weinig), schoon water op het juiste moment en op de juiste plaats (op gebieds-, bedrijfs- en perceelsniveau). De landbouw zal zich moeten aanpassen aan klimaatverandering (adaptatie) en kan tegelijk een grote rol spelen bij het tegengaan ervan (mitigatie), bijvoorbeeld met opslag van organische stof en teelt van eiwitgewassen. De belangrijkste voorwaarden hiervoor zijn een optimaal zoetwaterbeheerplan en goed bodembeheer. De landelijke doelen uit het Klimaatakkoord staan in het kader onderaan dit hoofdstuk.

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2026 is een zoetwaterstrategie gereed om de juiste balans te bereiken tussen de beschikbare hoeveelheid water en de gevraagde hoeveelheid op het juiste moment. Hierbij betrekken we mogelijk ook de aanvoer van zoetwater uit de grote rivieren, waardoor wellicht gebiedsoverschrijdende maatregelen nodig zijn.
  - In 2022 zijn langjarige afspraken gemaakt over optimale bescherming van de zoetwaterlens (bijvoorbeeld met doorspoelen, geen ingrepen uitvoeren die verzilting van de wortelzone stimuleren, drainagestrategie, innovatie stimuleren). Deze afspraken komen tot stand in samenwerking met RWS, waterschappen, gemeenten en natuurorganisaties. Bij droogte hanteren we de verdringingsreeks.
  - We behouden bestaande zoetwaterbekkens en vergroten deze waar mogelijk:
- In juni 2022 is een inventarisatie van de mogelijkheden gereed. De realisatie van uitbreiding hangt af van de inventarisatie.
  - We voeren onderzoek uit naar optimaal zoetwaterbeheer en -gebruik:
- In juni 2022 is een inventarisatie gereed van bestaande kennis en lopend onderzoek.
- In juni 2022 zijn de wensen voor nieuw onderzoek geïnventariseerd.
- We zoeken financiering en starten nieuw onderzoek, afhankelijk van deze inventarisaties.
  - We voeren de Kennisagenda zoet op zout uit. Dit leidt tot een Kennis- en onderzoeksprogramma over verzilting (Kenniscentrum Verzilting). We zoeken financiering om de lopende inventarisatie van mogelijkheden voor het tegengaan van verzilting en het omgaan met verzilting te continueren.
- We vergroten de zouttolerantie van gewassen in aansluiting op het landelijk Actieplan Plantgezondheid, zodat akkerbouwers mogelijk weerbare rassen kunnen telen die minder gevoelig zijn voor ziekten en plagen, veranderende klimatologische omstandigheden en verzilting. Deze rassen kunnen mede door nieuwe veredelingstechnieken zijn ontwikkeld, wanneer deze worden toegelaten in Europa. De eerste zouttolerante pootaardappelrassen worden in de planperiode getest.
- We zetten in op bodemmaatregelen om zoet water vast te houden, de effecten van verzilting te minimaliseren en emissies te verminderen: de uitrol van deze maatregelen vindt plaats door landbouworganisaties, steeds zodra kennis beschikbaar komt.
- We ondersteunen boeren die willen experimenteren met zilte teelten op reeds verzilte grond en helpen hen om een verdienmodel en -keten te creëren, in samenwerking met visserij.
  - In 2022 vinden we financiering voor pilots op verzilte grond, met gecombineerde teelten van bijvoorbeeld zeesla, zeekraal, mosselen, kokkels en algen. De uitvoering van deze pilots vindt plaats in 2022-2025, op buitendijkse gronden of in de polder Bierum. Daarbij monitoren we of dit verdere verzilting tegengaat.

- In 2025 hebben de landbouworganisaties de resultaten uit nieuwe en lopende pilots gebundeld.
- Eind 2023 is een onderzoek naar de afzetmarkt voor zilte teelten gereed. Dit onderzoek wordt uitgevoerd door of in opdracht van landbouw en ketenpartijen.

ER-doel 3: De landbouw verder verduurzamen

De landbouwsector in het Waddengebied streeft ernaar de verschillende landelijke doelen voor het verduurzamen van de landbouw te bereiken, zoals de doelen van het Actieplan Plantgezondheid, Klimaatakkoord, KRW, Nitraatrichtlijn, kringlooplandbouw en precisielandbouw. Het kader aan het eind van dit hoofdstuk geeft een overzicht van deze algemene landelijke doelen.

Dit zijn onze concrete regionale doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In juni 2022 heeft de landbouwsector gedefinieerd waar in dit gebied verdere verduurzaming nog mogelijk is, in aansluiting bij de landelijke programma's.
- We onderzoeken de kansen en belemmeringen voor natuurinclusieve landbouw, biodiverse landbouw en duurzaamheidsinitiatieven in het Waddengebied, waarbij we aansluiting zoeken bij lopende processen zoals de Regiodeal NIL. In januari 2022 is een begrippenlijst gereed, in juni 2022 is een programmaplan gereed en de uitvoering start met het groeiseizoen van 2023.
- We creëren mogelijkheden voor teelt van eiwitgewassen met een verdienmodel en afzetketen (Fascinating). Daarbij geven we ook invulling aan de Regiodeal NIL: 'verbouwen van eiwitrijke gewassen in de regio voor zowel humane als diervoeding. Dit moet leiden tot minstens 1 economisch levensvatbare teelt in 2030'. Ook zoeken we aansluiting bij NES.
- We creëren mogelijkheden voor de teelt van plantaardige oliegewassen en vezelgewassen, met een verdienmodel en afzetketen.

ER-doel 4: De landbouw verbreden met agrarisch natuurbeheer

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2023 is vastgesteld welke vormen van agrarisch natuurbeheer wenselijk en effectief zijn: op welke dieren/planten/insecten richten we ons? Hierbij maken we gebruik van resultaten van het Actieplan Plantgezondheid Akkerbouw en inventariseren we specifieke doelen voor het Waddengebied. In overleg met provincies wordt het agrarisch natuurbeheerpakket afgestemd op deze inventarisatie.
- In 2023 zijn randvoorwaarden voor agrarisch natuurbeheer vastgesteld.
- In juni 2022 zijn pachtpolders van IFG in zomerpolders ingericht als hoogwatervluchtplaats voor vogels en worden ze met dat doel beheerd, voor zover dit te combineren is met de agrarische bestemming. Om deze functie te kunnen continueren zijn langjarig afspraken tussen pachters en IFG en meerjarige pachtcontracten noodzakelijk.

ER-doel 5. Aanvullende verdienmodellen voor een toekomstbestendige landbouw zoeken

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- De sector investeert zelf in goede en vernieuwende verdienmodellen, specifiek voor het Waddengebied.
- We inventariseren de mogelijkheden van betaling voor groene en blauwe diensten, afgestemd op de behoeften in het Waddengebied.

- We inventariseren de mogelijkheden van mobiele zonneakkers (zie ER-doel 7).
- We inventariseren mogelijkheden van betaling voor het vastleggen CO_2 (carbon farming). In 2025 is een samenwerking opgezet met St. Nationale Koolstofbank en de RABO koolstofbank.
- We onderzoeken de mogelijkheden voor lokale ketens en een Waddenmerk. In december 2021 is een inventarisatie gereed van de bestaande lokale ketens. Hiermee sluiten aan bij een actie uit de Regiodeal NIL: 'in 2025 regionaal samenwerkingsplan tussen supermarkten en agrarische bedrijven uit de regio'.
- In juli 2022 is een inventarisatie gereed van de belemmeringen die boeren ervaren als ze willen verbreden met activiteiten in de recreatiesector. We zetten in op aanpassing van wet- en regelgeving en andere praktische bezwaren om deze belemmeringen op te heffen.

ER-doel 6: De band tussen landbouw en burgers verbeteren

Dit doel heeft sterke samenhang met Deelprogramma Recreatie en Toerisme. Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- De samenwerkende organisaties in het RT nemen deel aan de landschapstriënnale. De uitwerking is gereed in juli 2022.
- Boeren stellen hun boerderijen open voor bezoekers. Wanneer er meer toeristen komen zal de interesse hiervoor worden gepeild.
- Met boerderijwinkels werken we aan korte ketens. Hiermee sluiten aan bij de Regiodeal NIL: 'in de supermarkt in het Waddengebied is meer aandacht en ruimte voor lokale producten. Supermarkten in het Waddengebied kopen standaard een deel van hun assortiment regionaal in'.
- We onderzoeken of bepaalde producten kunnen worden vermarkt onder het Waddenmerk.
- We verbeteren en promoten fiets-, wandel- en vaarroutes door het gebied.
- De landbouw zoekt samenwerking met scholen. De inzet is dat kinderen weten waar hun voedsel vandaan komt. Dit sluit aan bij de Regiodeal: 'in 2025 heeft elke basisschool minimaal een boerenbedrijf geadapteerd (of andersom) in combinatie met een duidelijke leerlijn'.

ER-doel 7: De bijdrage van de landbouw aan de energietransitie en biobased economy vergroten

Dit ER-doel heeft sterke samenhang met Programma Leefbaarheid en Circulaire Economie. Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- We verkennen hoe land- en tuinbouw kan bijdragen aan energie- en klimaatopgaven.
  - We inventariseren hoe we reststromen van met name suikerbieten kunnen gebruiken voor de biobased economie.
  - In juni 2022 is een inventarisatie gereed van de rustgewassen en eventueel zilte teelten die kunnen bijdragen aan biobased economie. Afhankelijk van de van resultaten zetten we de teelt en afzet van biobased gewassen op.
  - We passen de zonneladder toe ('zonnepanelen op daken, niet op landbouwgrond') en hebben in 2023 een inventarisatie gereed van de beschikbare locaties en ruimte voor zonnepanelen.
  - Eind 2023 is geïnventariseerd wat nodig is om mobiele zonneparken mogelijk te maken (energie-infra, kosten, et cetera).
  - We hebben belemmeringen opgeheven voor het plaatsen van zonnepanelen op daken in het beschermd dorpsgezicht Bildtdijken (is gereed).
  - We zetten ons ervoor in om de procedure voor Groninger windmolens of windmolens zonder wieken te vereenvoudigen.
- De energie-infrastructuur (waaronder de capaciteit van het net, ook lokaal) wordt op orde gebracht.

- We passen de SDE-regeling aan zodat kleinschalige opwekking bij boeren gestimuleerd wordt.

Landelijke landbouwdoelen

Voor de landbouw gelden ook landelijke doelen. Deze worden uiteraard ook nagestreefd in het Waddengebied, maar vormen geen onderdeel van dit Doelendocument en het Uitvoeringsprogramma.

Klimaat:

- Inzetten op maatregelen die klimaatverandering helpen tegengaan. Hierbij worden o.a. het Klimaatakkoord en de Klimaatagenda van de BO Akkerbouw en Duurzame zuivelketen van de veehouderij gevolgd.
- Kennisinventarisatie en verspreiding: dit is een voortdurend proces. Er wordt met name in de PPS Beter Bodem Beheer en in projecten rondom Slim Landgebruik veel nieuwe kennis gegenereerd.
- Bewustwording bij agrariërs vergroten. Toepassen van managementtools als Cool Farm Tool en kringloopwijzer promoten
- Teelt van eiwitgewassen stimuleren.

Verduurzaming:

Voor verduurzaming lopen verschillende landelijke overheidsprogramma's (KRW, Nitraatrichtlijn, UP Gewasbescherming, visie kringlooplandbouw) en programma's van de sector (Actieplan Plantgezondheid, DAW).

- Kringlopen sluiten op zo laag mogelijk niveau (gebruik van reststromen)
- Kennisontwikkeling optimaal bodembeheer: doorlopend proces
- Ontwikkeling precisielandbouw inclusief investeringsfonds: doorlopend proces. Hieronder vallen ook werken met vaste rijpaden, taakkaarten, precisiebemesting, lichtere werktuigen, drones etc. Inzet drones moet wettelijk mogelijk blijven.
- Inzet groene gewasbeschermingsmiddelen mits toelating wordt vlot getrokken: doorlopend proces. Aansluiten bij Actieplan Plantgezondheid akkerbouw: in 2030 zijn chemische bestrijdingsmiddelen met hoge milieu-impact waar mogelijk vervangen door biologische en natuurlijke middelen en middelen met een lage milieu-impact. Weghalen van wettelijke belemmeringen m.b.t. verdere verduurzaming weghalen: gesprekken voeren met LNV, I&W en provincies a.d.h.v. CLM-rapport gereed eind 2022.
- Stimuleren kruidenrijk grasland
- Verminderen kunstmestgebruik en vergroten gebruik organische mest (mits beleid wijzigt en voldoende organische stof beschikbaar is voor evenwichtsbemesting.

Als het aan de landbouwsector ligt, wordt gekozen voor zo kort mogelijke routes van aanlandingskabels en zo min mogelijk verstoring van landbouwbodems.

10 De doelen van het deelprogramma Visserij

De visserij in de Waddenzee en Noordzee heeft te maken met natuurbeschermende maatregelen. Daarnaast heeft de visserij een belangrijke economische, maatschappelijke en culturele waarde in het Waddengebied. Het deelprogramma visserij richt zich op het versterken van de positie van de beroepsmatige visserij in het Waddengebied waarbij volop ruimte blijft voor natuur. Daarbij werken we met drie 'veranderdoelen':

1. De toekomst van de visserij in het Waddengebied zeker stellen
2. Beter samenwerken met natuurorganisaties en natuurbeheerders
3. Meebewegen met de natuur, de seizoenen en de oogstmogelijkheden in de Waddenzee

ER-doel 1: De toekomst van de visserij in het waddengebied zeker stellen

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- Om de uitstoot te verminderen is in 2026 één economisch realistische kotter op duurzame energie gecertificeerd. Dit gebeurt in samenhang met het programma Green Shipping.
- Via het programma Green Shipping groeit de visserij stapsgewijs toe naar CO_2-vrije voorstuwing in 2040.
- In 2022 starten we een programma gericht op innovatieve visserijtechnieken waarmee de impact van de visserij op het natuurlijk systeem vermindert. Deze impactvermindering richt zich op het verminderen van bodemberoering, bijvangst en uitstoot en het optimaliseren van het bestandsbeheer.
- In 2026 is er is ruimte voor visserijgebonden initiatieven op land en in de Noordzee binnen de geldende natuurkaders voor innovatieve visserijondernemers die hun bedrijf willen diversifiëren.
- In 2023 registreren we alle vangsten en visserijbewegingen met een uniform registratiesysteem en innovatieve technieken, waaronder blackbox, VMS en Elogboeken.
- Uiterlijk in 2024 hebben we een adequaat en transparant toezicht- en handhavingssysteem voor alle beroepsmatige visserijactiviteiten in de Waddenzee.
- Tot 2050 is er bij elke vorm van visserij sprake van minstens één innovatie per jaar. Deze innovaties betreffen onder meer de impactvermindering op natuur, verbetering van de veiligheid en vermindering van uitstoot, geluid en licht.
- In 2023 krijgt een toekomstperspectief voor de educatieve visserij vorm.
- In iedere planperioden van het Uitvoeringsprogramma neemt de economische waarde van de gezamenlijke visserijactiviteiten met 1,5% toe.

ER-doel 2: Beter samenwerken met natuurorganisaties en natuurbeheerders

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In 2022 is met de ontwikkeling van het Waddenzee Visserij Platform sprake van robuuste samenwerking tussen de visserijsector (alle Waddenzeegebonden visserijactiviteiten) en beheerders in de Waddenzee. Het Platform is vertegenwoordigd in het Beheerderscollectief, als verzamelpunt voor monitoring en onderzoek, en bewaakt de voortgang van acties voor de visserij in het Uitvoeringsprogramma.

- In 2021 start het Waddenzee Visserij Platform samen met CWN een traject op om tot gezamenlijke beelden en definities te komen. Ambitie is dat dit in 2026 een samenwerkingsverband Waddenzee oplevert voor de lange termijn.
- Onderdelen van deze gezamenlijke beelden en definities zijn de (gezamenlijke) invulling van termen als: passende oogst, natuur-inclusieve visserij maar ook voorstellen voor betere borging van gemaakte afspraken, uitrol van innovatieve visserijtechnieken en afspraken rond beheer van de Waddenzee.
- Eén van de afspraken rond beheer van de Waddenzee is dat het Waddenzee Visserij Platform mogelijk vanaf 2026 tweejaarlijks een visplan opstelt.
- Gedurende de planperiode van het Uitvoeringsprogramma worden de lopende convenanten en akkoorden verder uitgevoerd zoals afgesproken, waarbij ernaar wordt gestreefd om vóór 2026 een tweede uitkoopregeling voor de garnalenvissers te realiseren, op basis waarvan verdere gebiedssluiting kan worden afgesproken.

ER-doel 3: Meebewegen met de natuur, de seizoenen en de oogstmogelijkheden in de Waddenzee

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- De visserij streeft naar verdere certificering van haar product via onder meer MSC en Waddenvis.
- We voeren de lopende convenanten en akkoorden uit conform de gezamenlijke afspraken, waarbij sprake is van visserijvrije gebieden.
- In 2024 worden vissers ingezet als kennisbron bij onderzoek en monitoring. Het Waddenzee Visserij Platform laat zich vertegenwoordigen in het Beheerderscollectief van de Beheer Autoriteit Waddenzee.
- In 2022 zijn alle visrechten op de Waddenzee in beeld; dit is een van de bouwstenen voor de gezamenlijke toekomstvisie.
- Onderdeel van het tweejaarlijkse visplan (zie ER-doel2) is de uitwerking van adaptief visserijmanagement en ‘passende oogst’.
- In 2026 bieden we binnen de vergunningen ruimte voor adaptief visserijmanagement en ‘passende oogst’.

Voor het deelprogramma Visserij is afstemming belangrijk met de klimaatmaatregelen die bijdragen aan het robuuster maken van de zee-natuur die zijn opgenomen in het deelprogramma Klimaat. Deze afstemming krijgt op de volgende manier invulling:

- Samen werken aan adaptief visserijmanagement en ‘passende oogst’ via een tweejaarlijks visplan als onderdeel van de toekomstvisie uitgestippeld met natuurorganisaties.
- Gebieden vrijwaren van bodemberoering conform de lopende convenanten.
- Uitstoot van schepen verminderen door innovatie.

11 De doelen van het deelprogramma Overige activiteiten

Het deelprogramma Overige activiteiten richt zich op de overige thema's die in het Waddengebied spelen: defensieactiviteiten, diepe delfstoffenwinning, calamiteitenzorg, grondstoffenwinning en luchtvaartactiviteiten. Daarbij werken we met vijf 'veranderdoelen':

1. De negatieve impact van defensieactiviteiten op het Waddengebied verminderen
2. De negatieve impact van diepe delfstoffenwinning onder de Waddenzee verminderen
3. De negatieve impact van calamiteiten op het Waddengebied verminderen
4. De negatieve impact van grondstoffenwinning in de Waddenzee verminderen
5. De negatieve impact van luchtvaartactiviteiten op het Waddengebied verminderen

ER-doel 1: De negatieve impact van defensieactiviteiten op het Waddengebied verminderen

Uitgangspunt is dat verstoring van vogels, vegetatie, bodemstructuur en de waterhuishouding zoveel mogelijk wordt voorkomen bij het gebruik van oefenterreinen en schietranges en schietgebieden. Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- Vliehors: er vinden geen vliegoefeningen plaats beneden 1500 ft aan de Waddenzeekant of op de strafing targets in bij extreem hoog water of extreem koud winterweer. Ook oefeningen met live weapons vinden niet plaats in deze situaties en vogels worden voorafgaand aan deze oefeningen zo mogelijk en nodig preventief verjaagd. We zoeken naar verdere beheermaatregelen voor strandbroedvogels op de Vliehors (bijvoorbeeld gebiedsinrichting of het afschermen van broedlocaties).
- Marnewaard: er vinden geen vliegactiviteiten plaats beneden 1000 ft binnen de grenzen van het Natura 2000-gebied Lauwersmeer (het gebied ten westen van de N361 Marneweg).
- Voor Schietrange Vliehors en vliegactiviteiten rond het Lauwersmeer is in 2026 een geldende vergunning op grond van de Wet natuurbescherming verleend.
- Het ministerie van Defensie draagt er binnen haar taken en mogelijkheden aan bij om de negatieve impact van overige defensieactiviteiten in het Waddengebied zoveel mogelijk te beperken en voert activiteiten uit op basis van vergunningen. Waar mogelijk zorgt Defensie voor minimale verstoring bij gebruik van de Vliehors en het vliegen over Werelderfgoed de Waddenzee. Dit houdt in dat in kwetsbare perioden (broedseizoen, werpen jongen, rui, tij) niet gevlogen wordt, als dat binnen het beoogd gebruik mogelijk is.

ER-doel 2: De negatieve impact van diepe delfstoffenwinning in het Waddengebied verminderen

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- Vanaf medio 2022 is geen sprake meer van gaswinning uit het Groningerveld (bij normale weeromstandigheden).
- Er is geen sprake van nieuwe opsporings- en winningsvergunningen voor gas- of zoutwinning onder de Waddenzee.
- De gaswinning uit kleine velden en zoutwinning onder de Waddenzee worden beperkt of afgebouwd als veiligheidsoverwegingen of het 'hand aan de kraan'-principe daar aanleiding voor geven.
- De gaswinning uit de kleine velden wordt bezien binnen de gewenste transitie naar duurzame energie en gekoppeld aan de Nederlandse gasvraag.
- We benutten waar mogelijk de Basismonitoring Wadden benut voor het monitoren van ecologische effecten van diepe delfstoffenwinning.

ER-doel 3: De negatieve impact van calamiteiten op het Waddengebied verminderen

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- In deze periode gaan we aan de slag met de aanbevelingen van de Onderzoeksraad voor Veiligheid over het voorkomen van rampen en over de rampenbestrijding, zoals beschreven in het rapport van de Onderzoeksraad naar aanleiding van het incident met MSC Zoe. Waar mogelijk voerden we deze aanbevelingen uit.
- In 2022 is er een plan voor de inzet van professionele vrijwilligers bij incidenten.
- In 2022 is gevolg gegeven aan de motie-Kröger over de samenwerking tussen Rijk en gemeenten bij incidenten (DGWB, gemeenten, RWS).
- We vergroten het VTS-gebied Harlingen Noordzee (VTS=veiligheid traffic system).
- We ontwikkelen van waddenspecifieke apparatuur voor de bestrijding van calamiteiten.

ER-doel 4: De negatieve impact van grondstoffenwinning in de Waddenzee verminderen

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

Zand

- Tussen 2017 en 2022 verminderen we het toegestane volume voor zandwinning in de Waddenzee met 100.000 m^3 per jaar, van maximaal 500.000 m^3/jaar tot nul.
- Vanaf 2022 is zandonttrekking niet meer toegestaan in de Waddenzee.
- Vrijkomend baggerzand wordt binnen het systeem verspreid, zodat dit volledig ten goede komt aan het meegroeien van de platen en kwelders met de zeespiegelstijging

Schelpen

- Schelpenwinning in de Waddenzee is beperkt tot maximaal 90k M^3 per jaar.
- Voor 2024 is onderzocht of het wenselijk en mogelijk is de schelpenwinning in de Waddenzee en de Noordzeekustzone af te bouwen en alternatieven te benutten op andere locaties. In dit onderzoek wordt ook de invloed van schelpenwinning op de zuurgraad van de Waddenzee meegenomen.

Slib

- Er vinden geen slibonttrekkingen in de Waddenzee plaats, tenzij deze bijdragen aan natuurherstel en niet ten koste gaan van het meegroeiend vermogen van de Waddenzee. Voor het Eems-Dollard-estuarium geldt een uitzondering gekoppeld aan het doel om de ecologische kwaliteit van het estuarium te verbeteren: binnen de looptijd van het Uitvoeringsprogramma is het - als onderdeel van het programma ED2050 - toegestaan om maximaal 1 miljoen ton droge stof per jaar te onttrekken. Voor andere gebieden langs de kust en de eilanden kan onderzocht worden of bepaalde slibonttrekkingen mogelijk zijn als bijdrage aan natuurherstel, als dit tenminste niet ten koste gaat van het meegroeiend vermogen van de Waddenzee.

ER-doel 5: De negatieve Impact van luchtvaartactiviteiten op het Waddengebied verminderen

Dit zijn onze concrete doelen voor de planperiode 2021-2026:

- Er is sprake van verantwoorde luchtvaart boven het Waddengebied, om de rust en de ruimte van de Waddenzee te beschermen. Boven de Waddenzee geldt de minimum vlieghoogte van 450 meter conform het Besluit beperkingen burgerluchtverkeer Waddenzee.
- In 2023 zijn er heldere beleidsregels voor het gebruik van drones in het Waddengebied.

12 Schematische overzichten doelen deelprogramma's

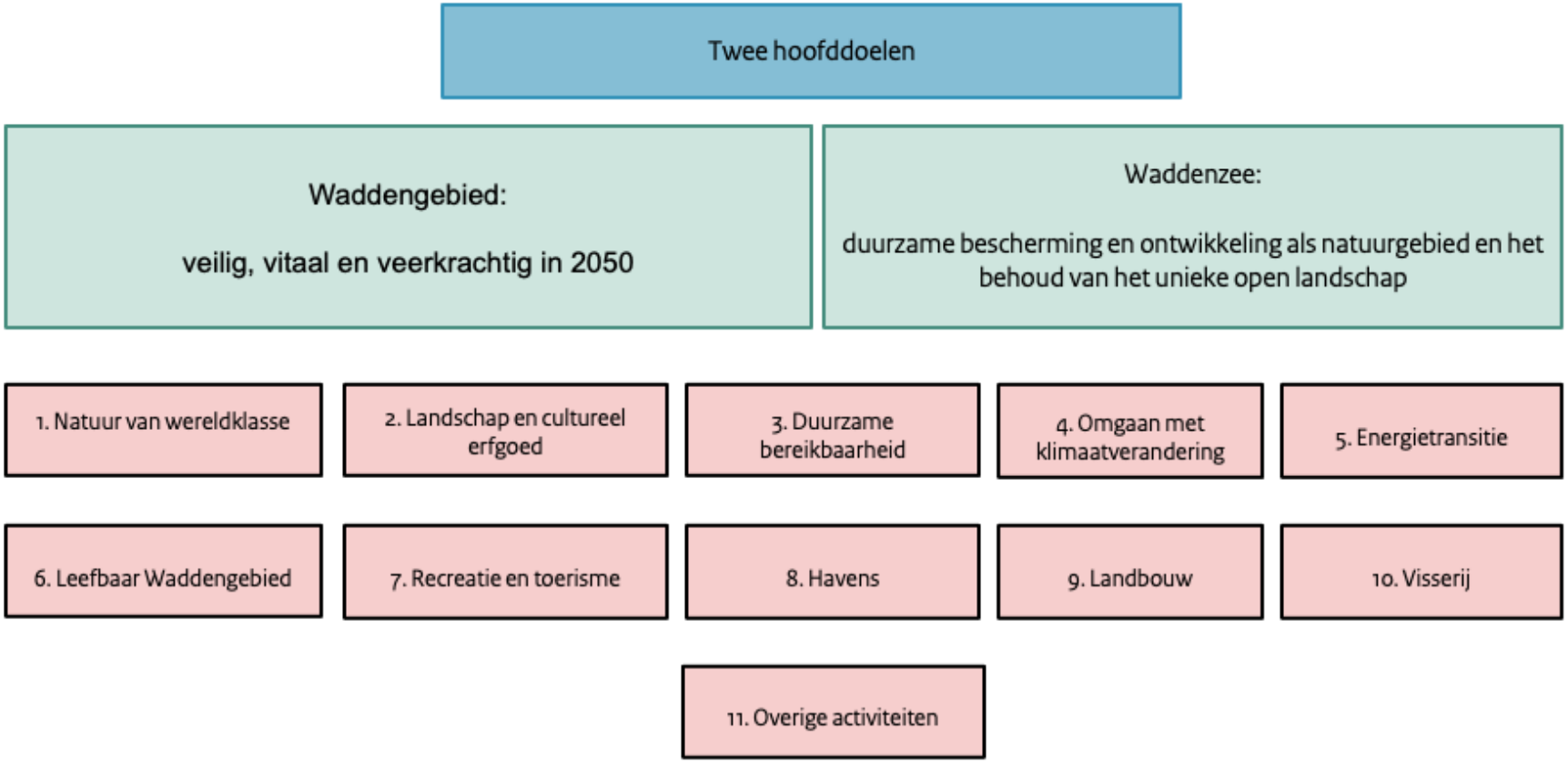

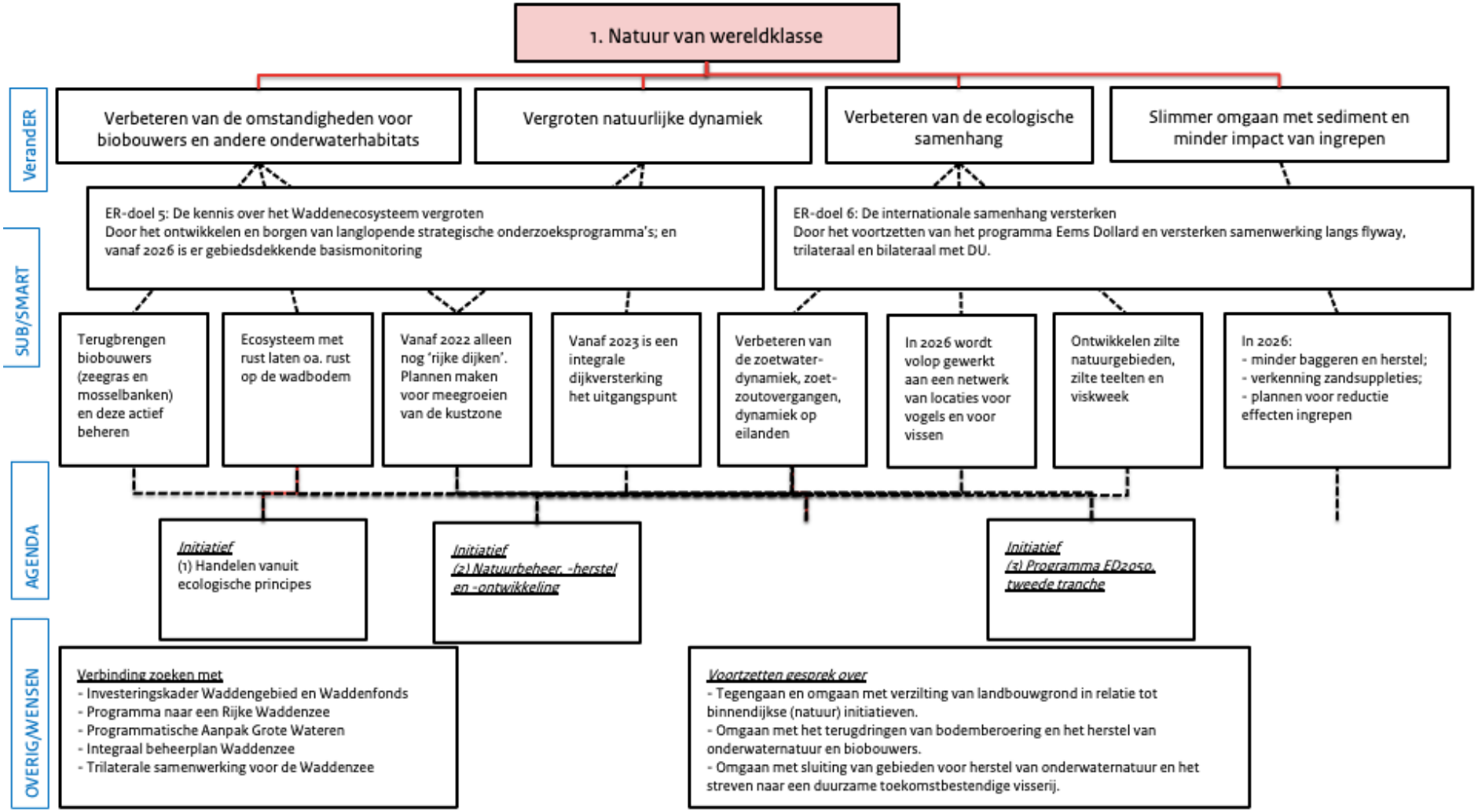
1. Natuur van wereldklasse
VerandER
Verbeteren van de omstandigheden voor biobouwers en andere onderwaterhabitats
Vergroten natuurlijke dynamiek
Verbeteren van de ecologische samenhang
Slimmer omgaan met sediment en minder impact van ingrepen
SUB/SMART
ER-doel 5: De kennis over het Waddenecosysteem vergroten
Door het ontwikkelen en borgen van langlopende strategische onderzoeksprogramma's; en vanaf 2026 is er gebiedsdekkende basismonitoring
ER-doel 6: De internationale samenhang versterken
Door het voortzetten van het programma Eems Dollard en versterken samenwerking langs flyway, trilateraal en bilateraal met DU.
Terugbrengen biobouwers (zeegras en mosselbanken) en deze actief beheren
Ecosysteem met rust laten oa. rust op de wadbodem
Vanaf 2022 alleen nog 'rijke dijken'. Plannen maken voor meegroeien van de kustzone
Vanaf 2023 is een integrale dijkversterking het uitgangspunt
Verbeteren van de zoetwater-dynamiek, zoet-zoutovergangen, dynamiek op eilanden
In 2026 wordt volop gewerkt aan een netwerk van locaties voor vogels en voor vissen
Ontwikkelen zilte natuurgebieden, zilte teelten en viskweek
In 2026:
- minder baggeren en herstel;
- verkenning zandsuppleties;
- plannen voor reductie effecten ingrepen
AGENDA
Initiatief
(1) Handelen vanuit ecologische principes
Initiatief
(2) Natuurbeheer, -herstel en -ontwikkeling
Initiatief
(3) Programma ED2050, tweede tranche
OVERIG/WENSEN
Verbinding zoeken met
- Investeringskader Waddengebied en Waddenfonds
- Programma naar een Rijke Waddenzee
- Programmatische Aanpak Grote Wateren
- Integraal beheerplan Waddenzee
- Trilaterale samenwerking voor de Waddenzee
Voortzetten gesprek over
- Tegengaan en omgaan met verzilting van landbouwgrond in relatie tot binnendijkse (natuur) initiatieven.
- Omgaan met het terugdringen van bodemberoering en het herstel van onderwaternatuur en biobouwers.
- Omgaan met sluiting van gebieden voor herstel van onderwaternatuur en het streven naar een duurzame toekomstbestendige visserij.

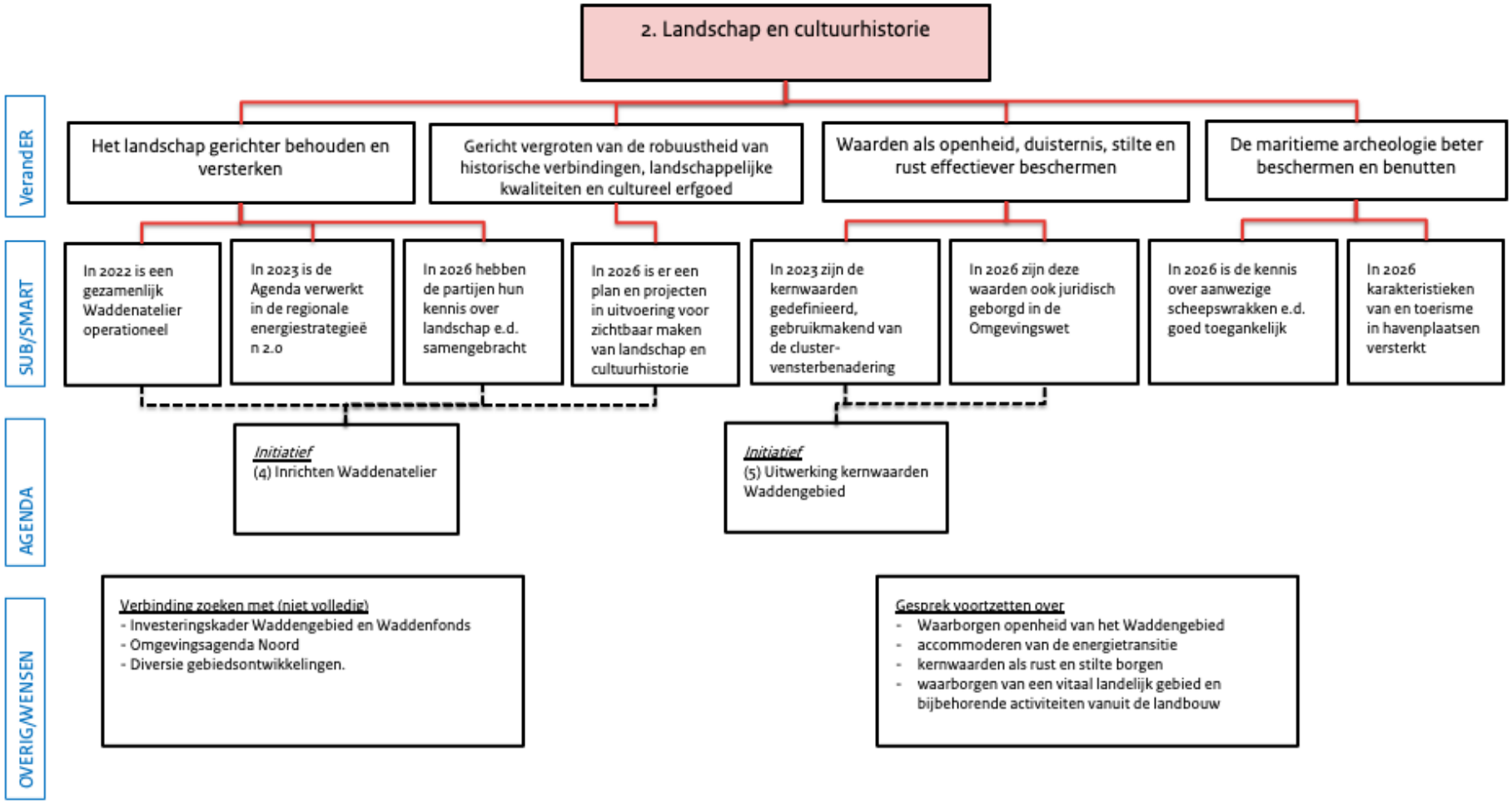
2. Landschap en cultuurhistorie
VerandER
SUB/SMART
AGENDA
OVERIG/WENSEN
Het landschap gerichter behouden en versterken
Gericht vergroten van de robuustheid van historische verbindingen, landschappelijke kwaliteiten en cultureel erfgoed
Waarden als openheid, duisternis, stilte en rust effectiever beschermen
De maritieme archeologie beter beschermen en benutten
In 2022 is een gezamenlijk Waddenatelier operationeel
In 2023 is de Agenda verwerkt in de regionale energiestrategieë n 2.0
In 2026 hebben de partijen hun kennis over landschap e.d. samengebracht
In 2026 is er een plan en projecten in uitvoering voor zichtbaar maken van landschap en cultuurhistorie
In 2023 zijn de kernwaarden gedefinieerd, gebruikmakend van de cluster-vensterbenadering
In 2026 zijn deze waarden ook juridisch geborgd in de Omgevingswet
In 2026 is de kennis over aanwezige scheepswrakken e.d. goed toegankelijk
In 2026 karakteristieken van en toerisme in havenplaatsen versterkt
Initiatief
(4) Inrichten Waddenatelier
Initiatief
(5) Uitwerking kernwaarden Waddengebied
Verbinding zoeken met (niet volledig)
- Investeringskader Waddengebied en Waddenfonds
- Omgevingsagenda Noord
- Diversie gebiedsontwikkelingen.
Gesprek voortzetten over
- Waarborgen openheid van het Waddengebied
- accommoderen van de energietransitie
- kernwaarden als rust en stilte borgen
- waarborgen van een vitaal landelijk gebied en bijbehorende activiteiten vanuit de landbouw

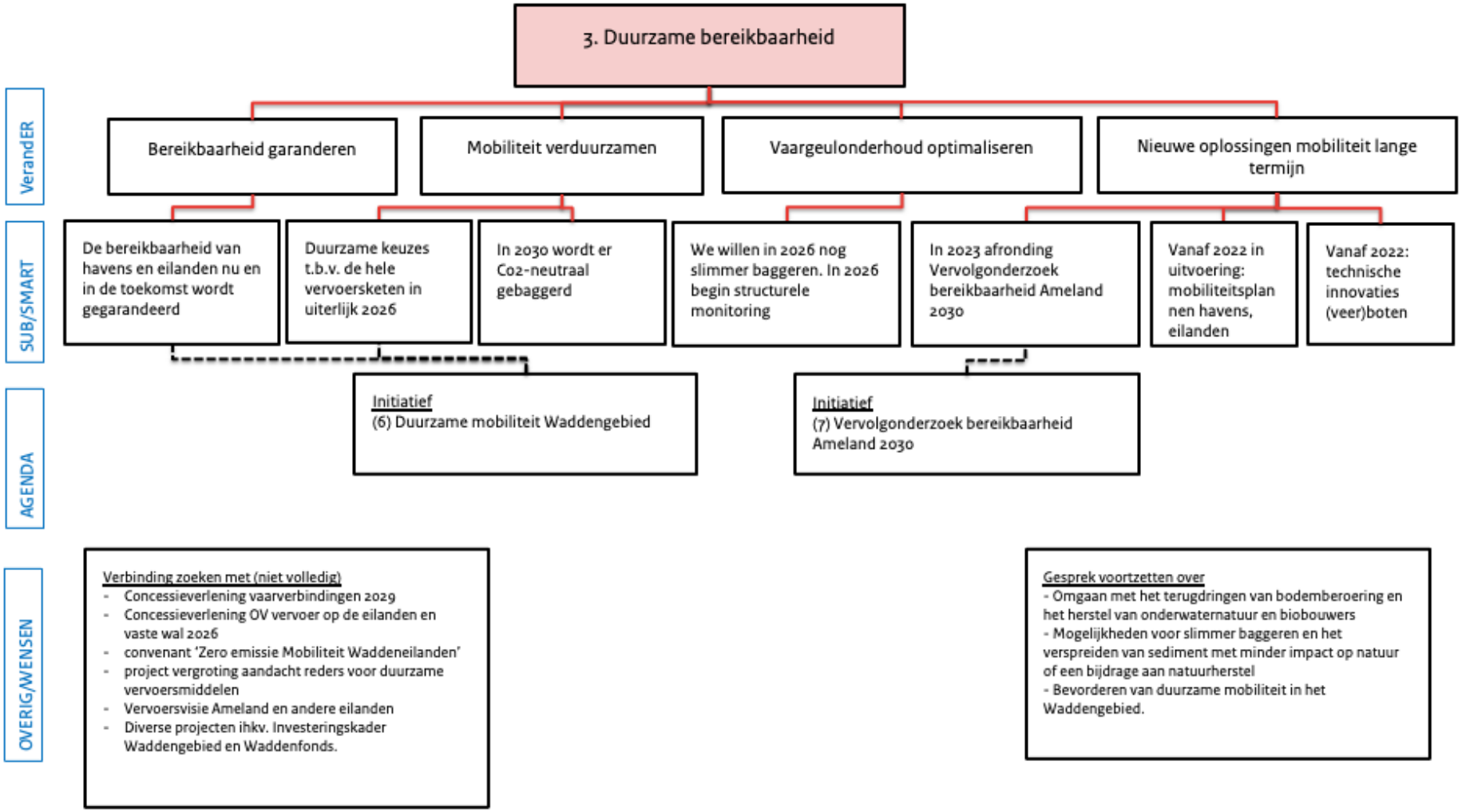
3. Duurzame bereikbaarheid
VeranDER
Bereikbaarheid garanderen
Mobiliteit verduurzamen
Vaargeulonderhoud optimaliseren
Nieuwe oplossingen mobiliteit lange termijn
SUB/SMART
De bereikbaarheid van havens en eilanden nu en in de toekomst wordt gegarandeerd
Duurzame keuzes t.b.v. de hele vervoersketen in uiterlijk 2026
In 2030 wordt er Co2-neutraal gebaggerd
We willen in 2026 nog slimmer baggeren. In 2026 begin structurele monitoring
In 2023 afronding Vervolgonderzoek bereikbaarheid Ameland 2030
Vanaf 2022 in uitvoering: mobiliteitsplan nen havens, eilanden
Vanaf 2022: technische innovaties (veer)boten
AGENDA
Initiatief
(6) Duurzame mobiliteit Waddengebied
Initiatief
(7) Vervolgonderzoek bereikbaarheid Ameland 2030
OVERIG/WENSEN
Verbinding zoeken met (niet volledig)
- Concessieverlening vaarverbindingen 2029
- Concessieverlening OV vervoer op de eilanden en vaste wal 2026
- convenant 'Zero emissie Mobiliteit Waddeneilanden'
- project vergroting aandacht reders voor duurzame vervoersmiddelen
- Vervoersvisie Ameland en andere eilanden
- Diverse projecten ihkv. Investeringskader Waddengebied en Waddenfonds.
Gesprek voortzetten over
- Omgaan met het terugdringen van bodemberoering en het herstel van onderwaternatuur en biobouwers
- Mogelijkheden voor slimmer baggeren en het verspreiden van sediment met minder impact op natuur of een bijdrage aan natuurherstel
- Bevorderen van duurzame mobiliteit in het Waddengebied.

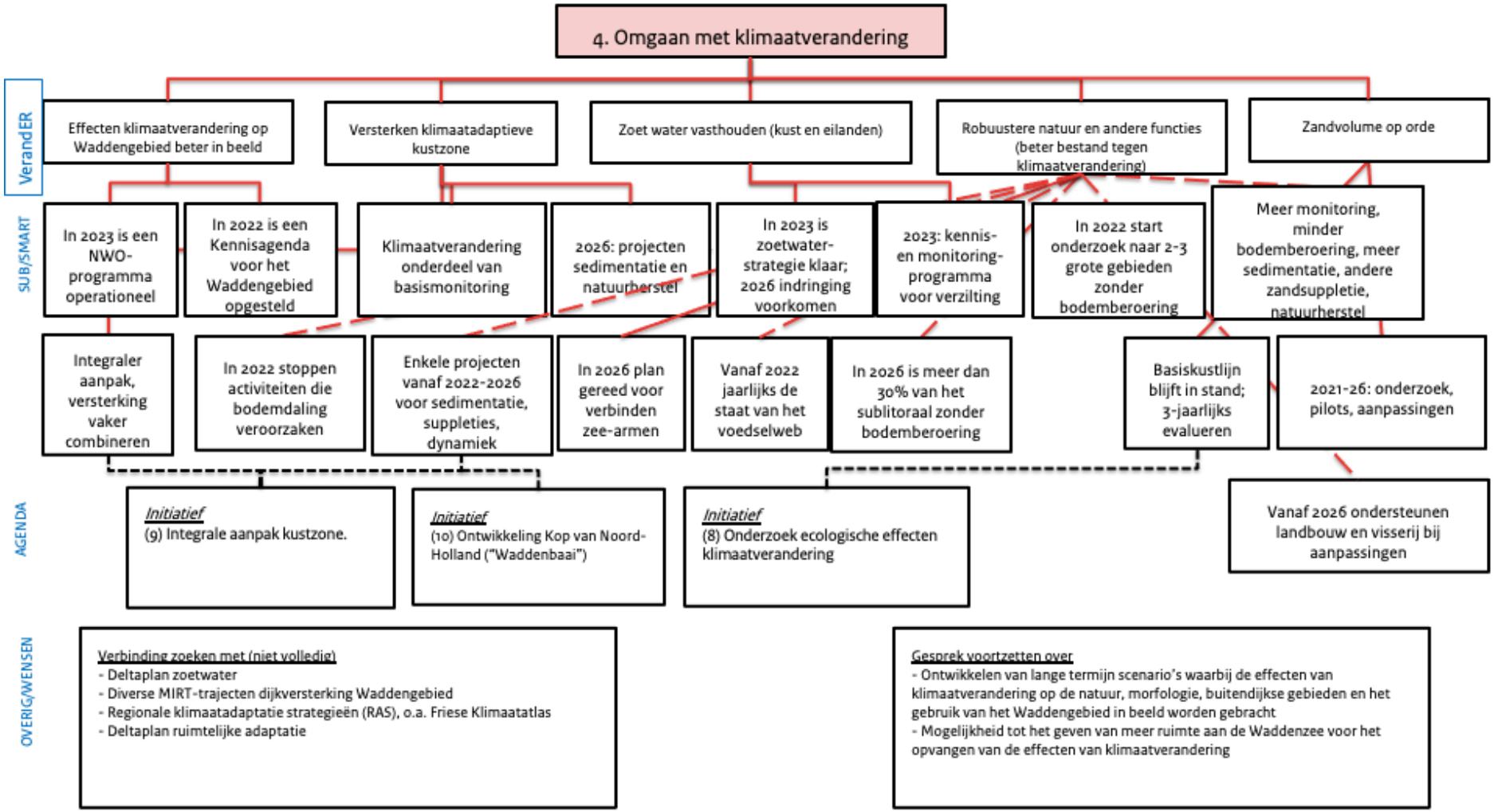
4. Omgaan met klimaatverandering
VerandER
Effecten klimaatverandering op Waddengebied beter in beeld
Versterken klimaatadaptieve kustzone
Zoet water vasthouden (kust en eilanden)
Robuustere natuur en andere functies (beter bestand tegen klimaatverandering)
Zandvolume op orde
SUB/SMART
In 2023 is een NWO-programma operationeel
In 2022 is een Kennisagenda voor het Waddengebied opgesteld
Klimaatverandering onderdeel van basismonitoring
2026: projecten sedimentatie en natuurherstel
In 2023 is zoetwater-strategie klaar; 2026 indringing voorkomen
2023: kennis- en monitoring-programma voor verzilting
In 2022 start onderzoek naar 2-3 grote gebieden zonder bodemberoering
Meer monitoring, minder bodemberoering, meer sedimentatie, andere zandsuppletie, natuurherstel
Integraler aanpak, versterking vaker combineren
In 2022 stoppen activiteiten die bodemdaling veroorzaken
Enkele projecten vanaf 2022-2026 voor sedimentatie, suppleties, dynamiek
In 2026 plan gereed voor verbinden zee-armen
Vanaf 2022 jaarlijks de staat van het voedselweb
In 2026 is meer dan 30% van het sublitoraal zonder bodemberoering
Basiskustlijn blijft in stand; 3-jaarlijks evalueren
2021-26: onderzoek, pilots, aanpassingen
AGENDA
Initiatief
(9) Integrale aanpak kustzone.
Initiatief
(10) Ontwikkeling Kop van Noord-Holland ("Waddenbaai")
Initiatief
(8) Onderzoek ecologische effecten klimaatverandering
Vanaf 2026 ondersteunen landbouw en visserij bij aanpassingen
OVERIG/WENSEN
Verbinding zoeken met (niet volledig)
- Deltaplan zoetwater
- Diverse MIRT-trajecten dijkversterking Waddengebied
- Regionale klimaatadaptatie strategieën (RAS), o.a. Friese Klimaatatlas
- Deltaplan ruimtelijke adaptatie
Gesprek voortzetten over
- Ontwikkelen van lange termijn scenario's waarbij de effecten van klimaatverandering op de natuur, morfologie, buitendijkse gebieden en het gebruik van het Waddengebied in beeld worden gebracht
- Mogelijkheid tot het geven van meer ruimte aan de Waddenzee voor het opvangen van de effecten van klimaatverandering

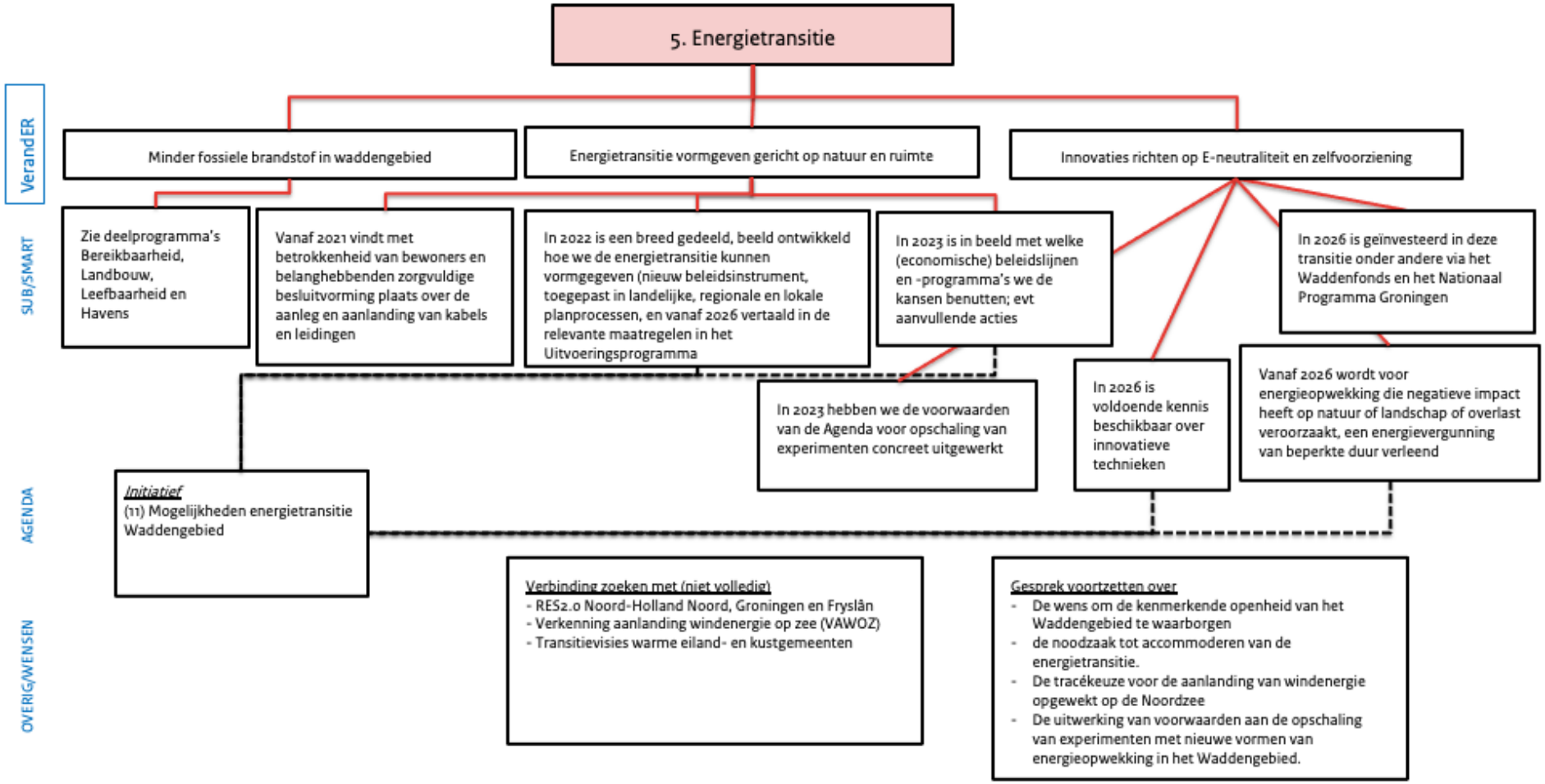
5. Energietransitie
VerandER
SUB/SMART
AGENDA
OVERIG/WENSEN
Minder fossiele brandstof in waddengebied
Energietransitie vormgeven gericht op natuur en ruimte
Innovaties richten op E-neutraliteit en zelfvoorziening
Zie deelprogramma's Bereikbaarheid, Landbouw, Leefbaarheid en Havens
Vanaf 2021 vindt met betrokkenheid van bewoners en belanghebbenden zorgvuldige besluitvorming plaats over de aanleg en aanlanding van kabels en leidingen
In 2022 is een breed gedeeld, beeld ontwikkeld hoe we de energietransitie kunnen vormgegeven (nieuw beleidsinstrument, toegepast in landelijke, regionale en lokale planprocessen, en vanaf 2026 vertaald in de relevante maatregelen in het Uitvoeringsprogramma
In 2023 is in beeld met welke (economische) beleidslijnen en -programma's we de kansen benutten; evt aanvullende acties
In 2026 is geïnvesteerd in deze transitie onder andere via het Waddenfonds en het Nationaal Programma Groningen
In 2023 hebben we de voorwaarden van de Agenda voor opschaling van experimenten concreet uitgewerkt
In 2026 is voldoende kennis beschikbaar over innovatieve technieken
Vanaf 2026 wordt voor energieopwekking die negatieve impact heeft op natuur of landschap of overlast veroorzaakt, een energievergunning van beperkte duur verleend
Initiatief
(11) Mogelijkheden energietransitie Waddengebied
Verbinding zoeken met (niet volledig)
- RES2.0 Noord-Holland Noord, Groningen en Fryslân
- Verkenning aanlanding windenergie op zee (VAWOZ)
- Transitievisies warme eiland- en kustgemeenten
Gesprek voortzetten over
- De wens om de kenmerkende openheid van het Waddengebied te waarborgen
- de noodzaak tot accommoderen van de energietransitie.
- De tracékeuze voor de aanlanding van windenergie opgewekt op de Noordzee
- De uitwerking van voorwaarden aan de opschaling van experimenten met nieuwe vormen van energieopwekking in het Waddengebied.

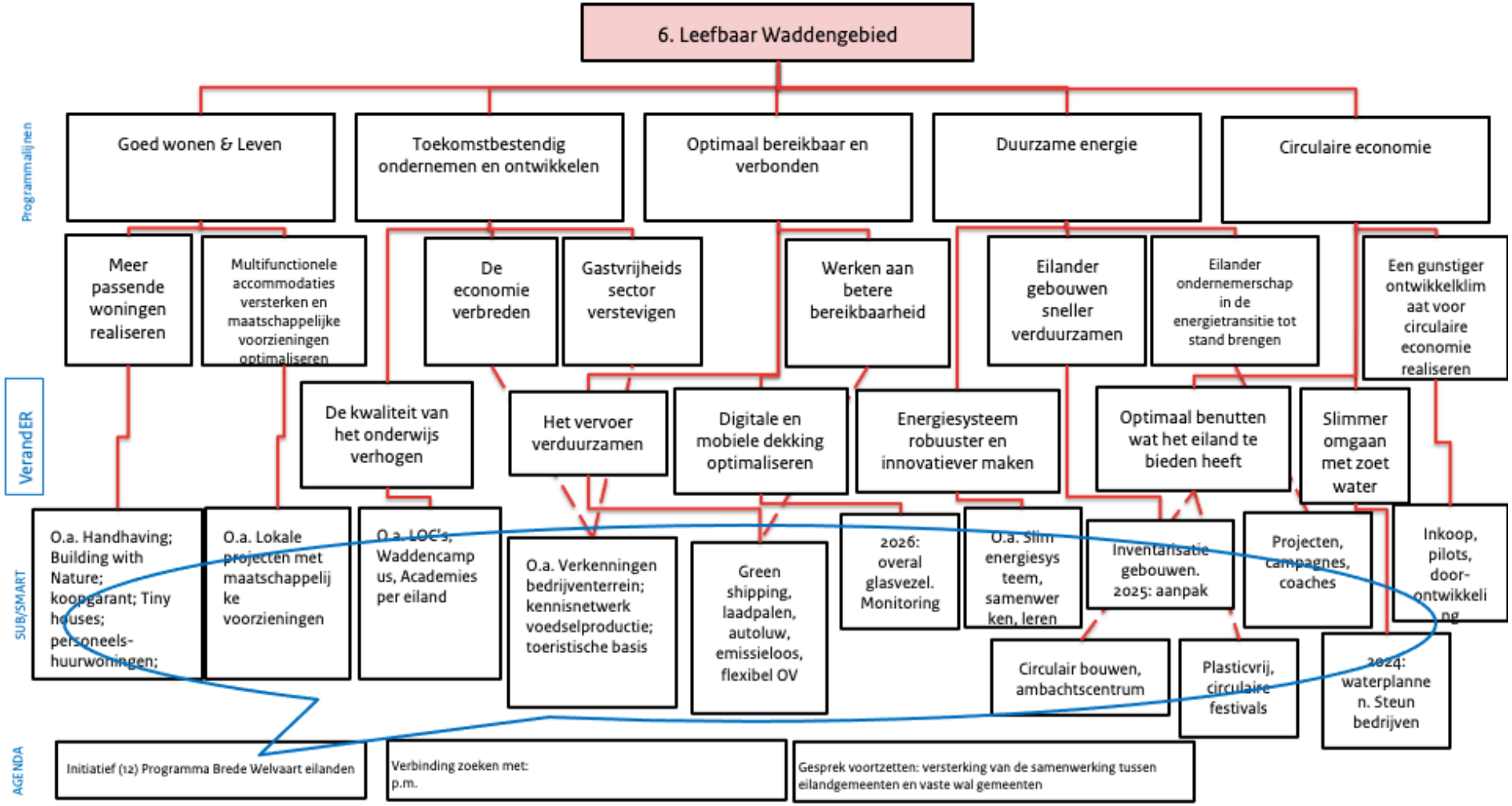
6. Leefbaar Waddengebied
Programmalijnen
Goed wonen & Leven
Toekomstbestendig ondernemen en ontwikkelen
Optimaal bereikbaar en verbonden
Duurzame energie
Circulaire economie
Meer passende woningen realiseren
Multifunctionele accommodaties versterken en maatschappelijke voorzieningen optimaliseren
De economie verbreden
Gastvrijheids sector verstevigen
Werken aan betere bereikbaarheid
Eilander gebouwen sneller verduurzamen
Eilander ondernemerschap in de energietransitie tot stand brengen
Een gunstiger ontwikkelklim aat voor circulaire economie realiseren
VerandER
De kwaliteit van het onderwijs verhogen
Het vervoer verduurzamen
Digitale en mobiele dekking optimaliseren
Energiesysteem robuuster en innovatiever maken
Optimaal benutten wat het eiland te bieden heeft
Slimmer omgaan met zoet water
SUB/SMART
O.a. Handhaving; Building with Nature; koopgarant; Tiny houses; personeels-huurwoningen;
O.a. Lokale projecten met maatschappelij ke voorzieningen
O.a. LOC's, Waddencamp us, Academies per eiland
O.a. Verkenningen bedrijventerrein; kennisnetwerk voedselproductie; toeristische basis
Green shipping, laadpalen, autoluw, emissieloos, flexibel OV
2026: overal glasvezel. Monitoring
O.a. Slim energiesys teem, samenwer ken, leren
Inventarisatie gebouwen. 2025: aanpak
Projecten, campagnes, coaches
Inkoop, pilots, door-ontwikkeli ng
Circulair bouwen, ambachtscentrum
Plasticvrij, circulaire festivals
2024: waterplanne n. Steun bedrijven
AGENDA
Initiatief (12) Programma Brede Welvaart eilanden
Verbinding zoeken met: p.m.
Gesprek voortzetten: versterking van de samenwerking tussen eilandgemeenten en vaste wal gemeenten

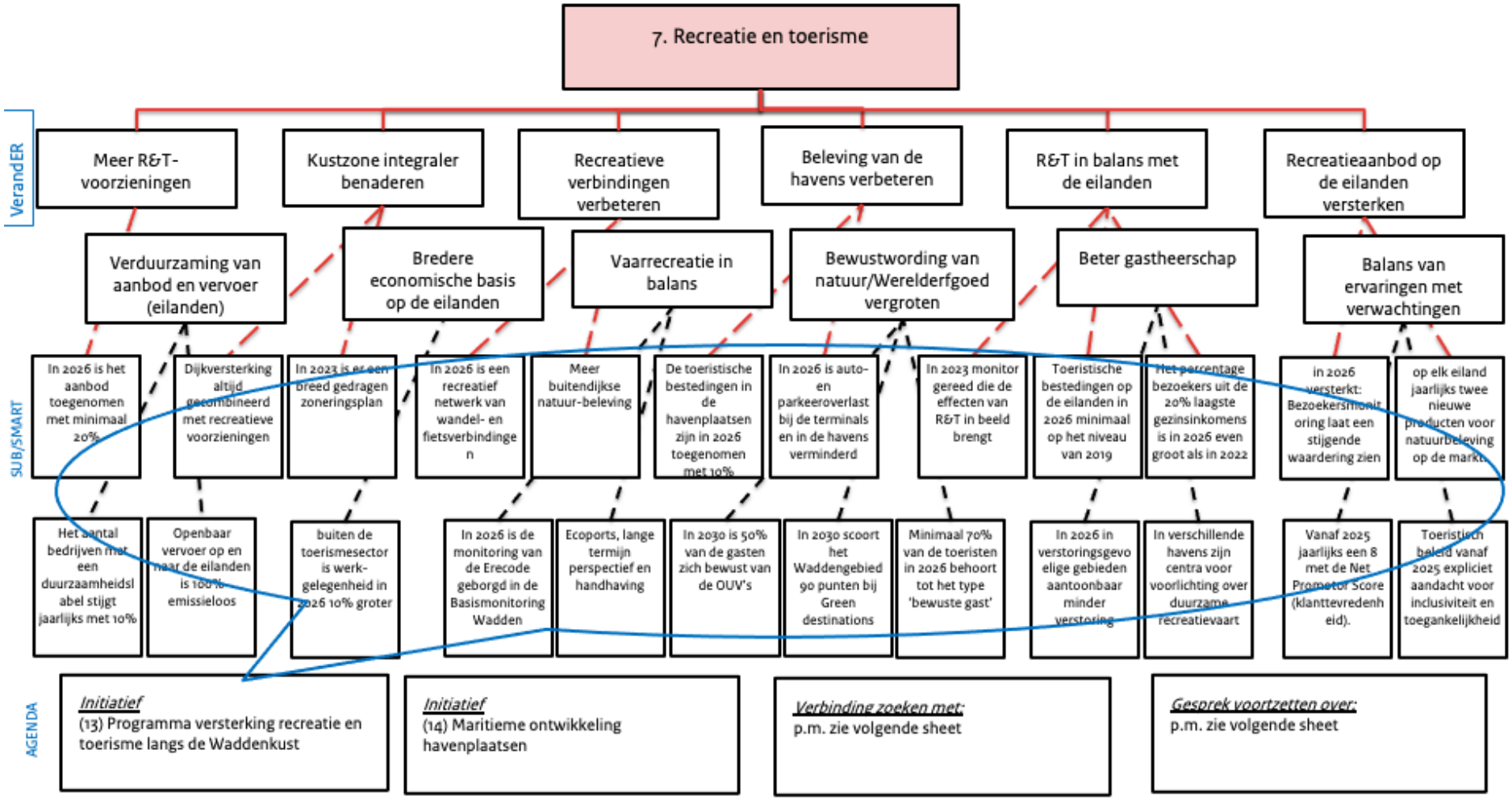
7. Recreatie en toerisme
VerandER
Meer R&T-voorzieningen
Kustzone integraler benaderen
Recreatieve verbindingen verbeteren
Beleving van de havens verbeteren
R&T in balans met de eilanden
Recreatieaanbod op de eilanden versterken
Verduurzaming van aanbod en vervoer (eilanden)
Bredere economische basis op de eilanden
Vaarrecreatie in balans
Bewustwording van natuur/Werelderfgoed vergroten
Beter gastheerschap
Balans van ervaringen met verwachtingen
SUB/SMART
In 2026 is het aanbod toegenomen met minimaal 20%
Dijkversterking altijd gecombineerd met recreatieve voorzieningen
In 2023 is er een breed gedragen zoneringsplan
In 2026 is een recreatief netwerk van wandel- en fietsverbindingen
Meer buitendijkse natuur-beleving
De toeristische bestedingen in de havenplaatsen zijn in 2026 toegenomen met 10%
In 2026 is auto- en parkeeroverlast bij de terminals en in de havens verminderd
In 2023 monitor gereed die de effecten van R&T in beeld brengt
Toeristische bestedingen op de eilanden in 2026 minimaal op het niveau van 2019
Het percentage bezoekers uit de 20% laagste gezinsinkomens is in 2026 even groot als in 2022
in 2026 versterkt: Bezoekersmonitoring laat een stijgende waardering zien
op elk eiland jaarlijks twee nieuwe producten voor natuurbeleving op de markt
Het aantal bedrijven met een duurzaamheidslabel stijgt jaarlijks met 10%
Openbaar vervoer op en naar de eilanden is 100% emissieloos
buiten de toerismesector is werk-gelegenheid in 2026 10% groter
In 2026 is de monitoring van de Erecode geborgd in de Basismonitoring Wadden
Ecoports, lange termijn perspectief en handhaving
In 2030 is 50% van de gasten zich bewust van de OUV's
In 2030 scoort het Waddengebied 90 punten bij Green destinations
Minimaal 70% van de toeristen in 2026 behoort tot het type 'bewuste gast'
In 2026 in verstoringsgevoelige gebieden aantoonbaar minder verstoring
In verschillende havens zijn centra voor voorlichting over duurzame recreatievaart
Vanaf 2025 jaarlijks een 8 met de Net Promoter Score (klanttevredenheid).
Toeristisch beleid vanaf 2025 expliciet aandacht voor inclusiviteit en toegankelijkheid
AGENDA
Initiatief
(13) Programma versterking recreatie en toerisme langs de Waddenkust
Initiatief
(14) Maritieme ontwikkeling havenplaatsen
Verbinding zoeken met:
p.m. zie volgende sheet
Gesprek voortzetten over:
p.m. zie volgende sheet

7. Recreatie en toerisme

Verbinding zoeken met:
- IKW Programma versterken vermarkting Werelderfgoed / VisitWadden.nl
- IKW Programma versterking Werelderfgoed
- Marconi
- Holwerd aan zee
- Werelderfgoedcentrum
- Coalitie Duurzame haven Lauwersoog en manifest Lauwersmeerkust
- Diverse initiatieven verbindingen langs/naar het Wad, bv. Kiek over diek, Op pad lâns it waad
- Diverse dijkversterkingstrajecten
- De nieuwe Afsluitdijk
- Prowad Link
- Integraal beheerplan

Gesprek voortzetten over:
- De ontwikkeling van de recreatie en toerisme in het Waddengebied in relatie tot de leefbaarheid op de eilanden, het behoud van de karakteristieke waarden in het Waddengebied en de bescherming van rustgebieden voor kwetsbare soorten

8. Havens

VerandER

Transitie naar duurzame havens realiseren

SUB/SMART

- In 2030 is de CO2-emissie verminderd met 73% per ton product
- in 2026 wordt trede 3-4 van de energieprestatieladder gehaald
- In 2026 is 20% van de bedrijven omgeschakeld
- In 2026 zijn drie pilots voor productie van proceswater uitgevoerd
- In 2026 is er in de havens per scheepstype één economisch realistische pilot gecertificeerd
- In 2030 is 50% van de schepen CO2 vrij

Transitie naar specialisatie versnellen

SUB/SMART

- Den Helder ontwikkelt zich met specialisatie energietransitie (klimaatneutraal)
- Lauwersoog, Den Oever en Oudeschild in 2026 ontwikkeld tot duurzame visserijhavens
- Harlingen heeft zich in 2026 ontwikkeld tot duurzaam logistiek hart
- Eemshaven en Delfzijl in 2030 ontwikkeld tot specialisten in energietransitie en circulaire economie
- In 2026 trilaterale havensamenwerking (DK, D en NL) verder versterkt

Economische toegevoegde waarde vergroten

SUB/SMART

- economische waarde van de gezamenlijke Waddenhavens neemt jaarlijks met 2% toe
- De havengerelateerde werkgelegenheid neemt jaarlijks toe met 1 %

Ruimte voor transitie bieden

SUB/SMART

- De effecten van het haven en -vaargeulonderhoud op de natuur is in beeld. Vanaf 2026 slimmer baggeren en sediment verspreid
- Geen havenontwikkeling in zee, alleen aanpassing havenhoofden mits de natuur er beter van wordt (nature based).
- In 2030 is slibhuishouding in en rond havens verbeterd
- Nieuwe bebouwing alleen als ingepast in de skyline.

Het vestigingsklimaat versterken

SUB/SMART

- Betere afstemming onderwijs en vraag naar arbeid
- Ontwikkelen kennisclusters toegespitst op havenplaatsen
- Havens zijn aantrekkelijker voor start ups
- Aantrekkelijke woonomgeving, beleefbaar maken van de Waddenzee en kustlandschap
- Goede verbindingen met steden en landelijk OV
- Vergunningverlening is beter gestroomlijnd

AGENDA

Initiatief
(15) Ecoport innovatieprogramma verduurzaming havens

Initiatief
(16) Green shipping

Initiatief
(17) tijdelijke parkeerfaciliteit offshore-installaties

OVERIG/WENSEN

Verbinding zoeken met:
- Lloyds ecocertificering
- IKW Ecoport innovatieprogramma
- Programma Waddenzeehavens

En met:
- Pact van Marrum
- Verkenning slimmer baggeren en verspreiden van slib (ED2050)
- Diverse initiatieven uit de havenvisies

Gesprek voortzetten over:
p.m.

9. Landbouw

VerandER

Export positie van de landbouw versterken	Klimaatbestendige landbouw versterken	Verder verduurzamen van de landbouw	Landbouw verbreden met agrarisch natuurbeheer	Aanvullende verdienmodellen voor toekomstbestendige landbouw	Betere band tussen landbouw en burgers	Grotere bijdrage aan doelen voor energie en biobased economy

SUB/SMART

Export positie van de landbouw versterken
- Meer meervoudig gebruik landbouwgrond
- In 2022 innovatie-plannen gereed
- juni 2022: samenwerking Kennisinstellingen geregeld
- Infrastructuur (fysiek en digitaal) optimaliseren: inventarisatie klaar eind 2022

Klimaatbestendige landbouw versterken
- In 2026 zoetwater-strategie gereed
- In 2022 afspraken over bescherming van de zoetwaterlens
- Meer zoetwaterbekkens
- uitvoeren Kennisagenda zoet op zout
- Vergroten zouttolerantie van gewassen
- Inzetten op bodemmaatregelen
- Ondersteuning van experimenteren met zilte teelten

Verder verduurzamen van de landbouw
- juni 2022 gedefiniëerd waar verdere verduurzaming mogelijk is
- juni 2022 is er een programmaplan Natuurinclusieve landbouw
- minstens 1 economisch levensvatbare teelt van eiwitgewas in 2030
- Teelt van olie- en vezelgewas stimuleren

Landbouw verbreden met agrarisch natuurbeheer
- 2023: Vaststellen welke vormen van agrarisch natuurbeheer wenselijk en effectief zijn
- juni 2022: pachtpolders van IFG als hoogwatervluchtplaats ingericht + langjarige pacht afgesproken

Aanvullende verdienmodellen voor toekomstbestendige landbouw

Inventariseren in 2021-2025:
- vernieuwende modellen;
- mobiele zonneakkers;
- carbon farming;
- waddenmerk;
- belemmeringen voor recreatie-activiteiten

Betere band tussen landbouw en burgers
- deelnemen aan de landschapstriënnale
- Meer openstelling boerderijen, boerderijwinkels, wadden-produktontwikkeling
- in 2025 heeft elke basisschool minimaal een boerenbedrijf geadopteerd

Grotere bijdrage aan doelen voor energie en biobased economy
- Verkenning over bijdragen aan klimaat-opgaven
- Gebruik reststromen > biobased
- juni 2022: inventarisatie van rustgewassen en zilte teelten > biobased
- 2023: inventarisatie van locaties voor zonnepanelen
- belemmeringen voor zonnepanelen op daken in beschermd dorpsgezicht weg

AGENDA

Initiatief
(18) Ontwikkeling zoetwaterstrategie voor de landbouw in het Waddengebied

OVERIG/WENSEN

Verbinding zoeken met:
- Actieplan plantgezondheid van de brancheorganisatie Akkerbouw
- Streefbeeld en Actieplan natuur inclusieve landbouw noordelijke kleischil
- Regiodeal Noordoost Fryslân
- Programma zoet op zout
- Kenniscentrum verzilting

Gesprek voortzetten over:
- Tegengaan en omgaan met verzilting van landbouwgrond in relatie tot binnendijkse (natuur)ontwikkelingen
- Impact van binnendijkse ontwikkelen voor een toekomstbestendige landbouw, o.a. aan de hand van het instrument Impactanalyse.

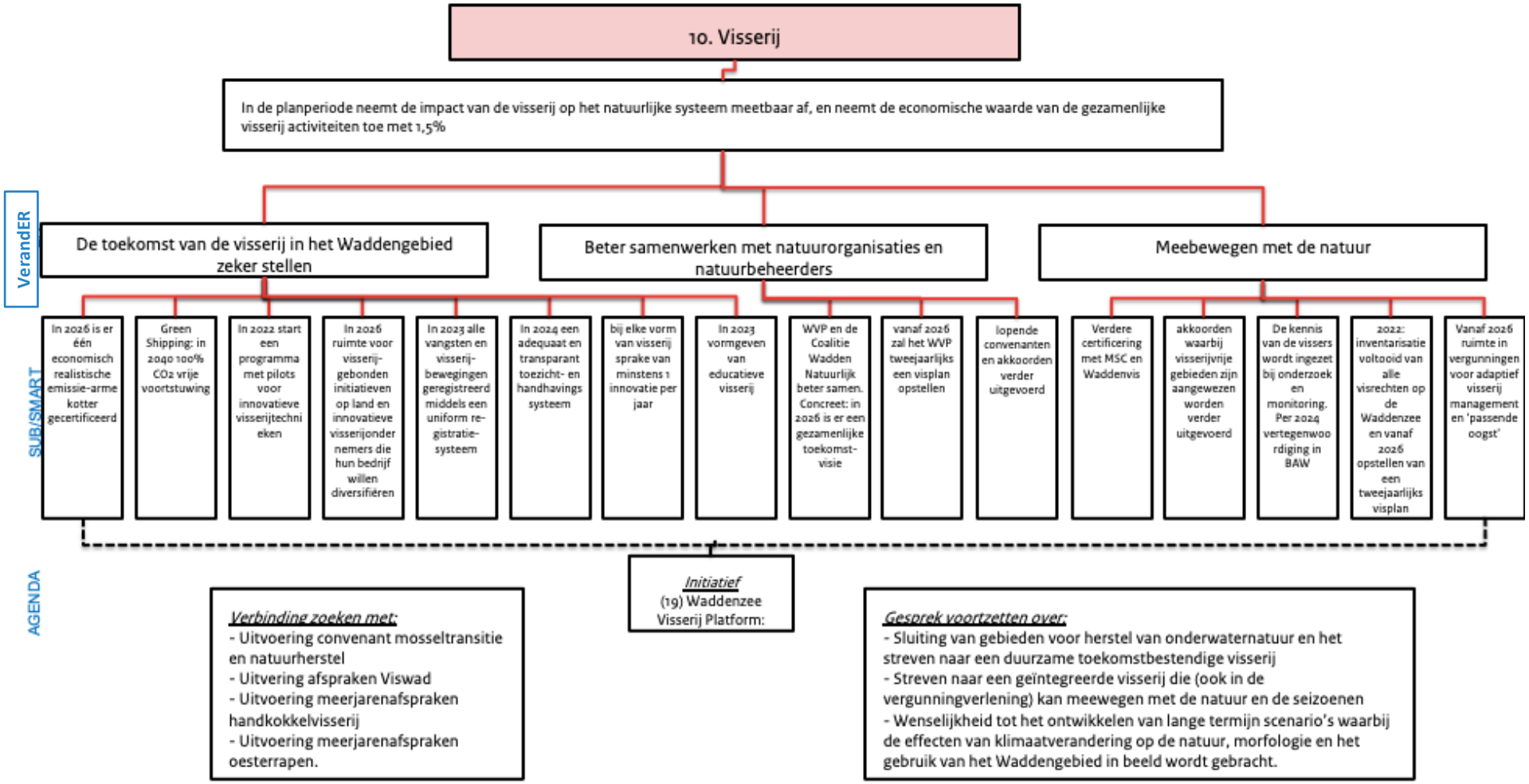
10. Visserij
In de planperiode neemt de impact van de visserij op het natuurlijke systeem meetbaar af, en neemt de economische waarde van de gezamenlijke visserij activiteiten toe met 1,5%
VerandER
De toekomst van de visserij in het Waddengebied zeker stellen
Beter samenwerken met natuurorganisaties en natuurbeheerders
Meebewegen met de natuur
SUB/SMART
In 2026 is er één economisch realistische emissie-arme kotter gecertificeerd
Green Shipping: in 2040 100% CO2 vrije voortstuwing
In 2022 start een programma met pilots voor innovatieve visserijtechnieken
In 2026 ruimte voor visserij-gebonden initiatieven op land en innovatieve visserijondernemers die hun bedrijf willen diversifiëren
In 2023 alle vangsten en visserij-bewegingen geregistreerd middels een uniform registratie-systeem
In 2024 een adequaat en transparant toezicht- en handhavings systeem
bij elke vorm van visserij sprake van minstens 1 innovatie per jaar
In 2023 vormgeven van educatieve visserij
WVP en de Coalitie Wadden Natuurlijk beter samen. Concreet: in 2026 is er een gezamenlijke toekomst-visie
vanaf 2026 zal het WVP tweejaarlijks een visplan opstellen
lopende convenanten en akkoorden verder uitgevoerd
Verdere certificering met MSC en Waddenvis
akkoorden waarbij visserijvrije gebieden zijn aangewezen worden verder uitgevoerd
De kennis van de vissers wordt ingezet bij onderzoek en monitoring. Per 2024 vertegenwoordiging in BAW
2022: inventarisatie voltooid van alle visrechten op de Waddenzee en vanaf 2026 opstellen van een tweejaarlijks visplan
Vanaf 2026 ruimte in vergunningen voor adaptief visserij management en 'passende oogst'
AGENDA
Initiatief
(19) Waddenzee Visserij Platform:
Verbinding zoeken met:
- Uitvoering convenant mosseltransitie en natuurherstel
- Uitvering afspraken Viswad
- Uitvoering meerjarenafspraken handkokkelvisserij
- Uitvoering meerjarenafspraken oesterrapen.
Gesprek voortzetten over:
- Sluiting van gebieden voor herstel van onderwaternatuur en het streven naar een duurzame toekomstbestendige visserij
- Streven naar een geïntegreerde visserij die (ook in de vergunningverlening) kan meewegen met de natuur en de seizoenen
- Wenselijkheid tot het ontwikkelen van lange termijn scenario's waarbij de effecten van klimaatverandering op de natuur, morfologie en het gebruik van het Waddengebied in beeld wordt gebracht.

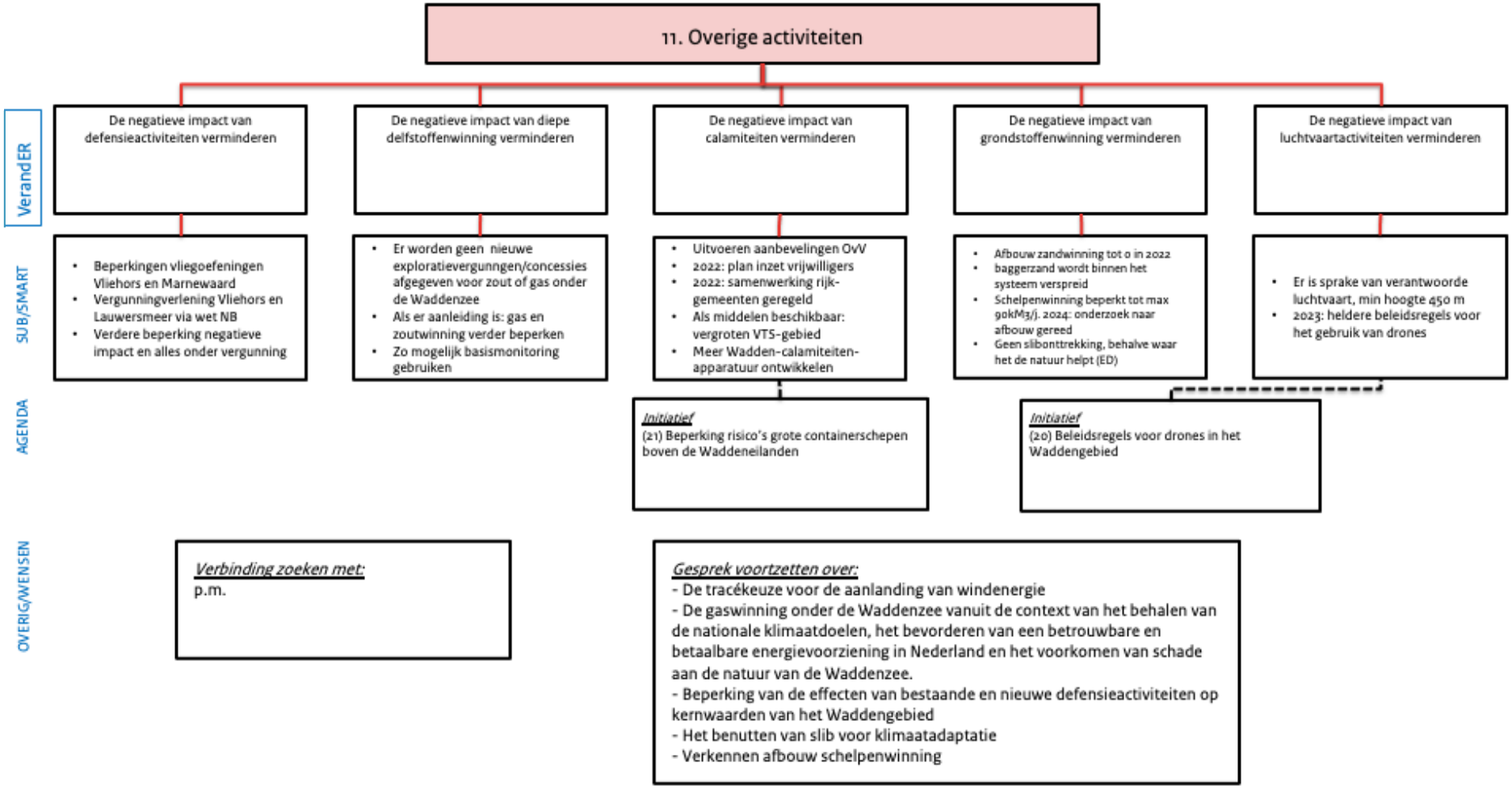
11. Overige activiteiten
VerandER
SUB/SMART
AGENDA
OVERIG/WENSEN
De negatieve impact van defensieactiviteiten verminderen
De negatieve impact van diepe delfstoffenwinning verminderen
De negatieve impact van calamiteiten verminderen
De negatieve impact van grondstoffenwinning verminderen
De negatieve impact van luchtvaartactiviteiten verminderen
• Beperkingen vliegoefeningen Vliehors en Marnewaard
• Vergunningverlening Vliehors en Lauwersmeer via wet NB
• Verdere beperking negatieve impact en alles onder vergunning
• Er worden geen nieuwe exploratievergunngen/concessies afgegeven voor zout of gas onder de Waddenzee
• Als er aanleiding is: gas en zoutwinning verder beperken
• Zo mogelijk basismonitoring gebruiken
• Uitvoeren aanbevelingen OvV
• 2022: plan inzet vrijwilligers
• 2022: samenwerking rijk-gemeenten geregeld
• Als middelen beschikbaar: vergroten VTS-gebied
• Meer Wadden-calamiteiten-apparatuur ontwikkelen
• Afbouw zandwinning tot 0 in 2022
• baggerzand wordt binnen het systeem verspreid
• Schelpenwinning beperkt tot max 90kM3/j. 2024: onderzoek naar afbouw gereed
• Geen slibonttrekking, behalve waar het de natuur helpt (ED)
• Er is sprake van verantwoorde luchtvaart, min hoogte 450 m
• 2023: heldere beleidsregels voor het gebruik van drones
Initiatief
(21) Beperking risico's grote containerschepen boven de Waddeneilanden
Initiatief
(20) Beleidsregels voor drones in het Waddengebied
Verbinding zoeken met:
p.m.
Gesprek voortzetten over:
- De tracékeuze voor de aanlanding van windenergie
- De gaswinning onder de Waddenzee vanuit de context van het behalen van de nationale klimaatdoelen, het bevorderen van een betrouwbare en betaalbare energievoorziening in Nederland en het voorkomen van schade aan de natuur van de Waddenzee.
- Beperking van de effecten van bestaande en nieuwe defensieactiviteiten op kernwaarden van het Waddengebied
- Het benutten van slib voor klimaatadaptatie
- Verkennen afbouw schelpenwinning